

ITALY

ЈУНИ 2011

ИЗВЕШТАЈ ЗА

СИРОМАШТИЈАТА И ЗА
СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ

ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ЗА 2010 ГОДИНА

financed by

Austrian
Development Cooperation

Издавач

Македонска платформа против сиромаштијата (МППС)

Подготовката и печатењето на оваа публикација се финансиски поддржани од страна на Институтот за човекови права „Лудвиг Болцман“ – БИМ-ФВ, Скопје и Австриската соработка за развој (АДЦ)

Подготвен од граѓанските организации

ХЕРА, „Чекор плус“, „Хуманост“, СОС Детско село, „Подај рака“, Организација на жени на град Скопје, „Полио минус“, „Скорпион“, Сојуз на балканските Египќани, „Женска акција“, Здружение на социјални работници, „Синергија“ и „Артизанати“

Рецензент

Проф. д-р Маја Геровска-Митев,
Институт за социјална работа и социјална политика,
Филозофски факултет, Скопје

Проект

Човекови права и социјална инклузија во Македонија
Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“ - БИМ-ФВ, Скопје
ул. „Вељко Влаховиќ“ бр. 1 А-1/4 1000 Скопје
тел.: +389 (0)2 3216 956
факс: +389 (0)2 3216 982

Тим за поддршка на Институтот за човекови права „Лудвиг Болцман“ – БИМ-ФВ, Скопје

Петранка Делова-Миладинова – менаџер на проектот
Стојан Мишев – советник за човекови права
М-р Нинослав Младеновиќ – советник за човекови права
Јагода Иљов – административен асистент

Лектура

Оливера Јовеска

Ставовите изразени овде и оние на авторите не го изразуваат секогаш официјалниот став на *Институтот за човекови права „Лудвиг Болцман“ (БИМ-ФВ)* и на *Австриската соработка за развој (АДЦ)*

Фотографија на корицата

Катја Штркова

При употреба на податоците, молиме да се наведе изворот: Извештај за сиромаштијата и за социјалната исклученост во РМ за 2010 година, МППС, јуни 2011

Листа на кратенки

МППС	Македонска платформа против сиромаштијата
БИМ-ФВ, Скопје	Институ за човекови права "Лудвиг Болзман" БИМ-ФВ Скопје“
ЕУ	Европска Унија
ЕАПН	Европска мрежа против сиромаштијата (European Anti-Poverty Network)
БДП	Бруто-домашен производ
НАВП	Национален акционен план за вработување
НСВ	Национална стратегија за вработување
НКВ	Ниско квалификувани
ПКВ	Полу квалификувани
НСО	Насочено средно образование
КВ	Квалификувани
ВКВ	Високо квалификувани
СЗО	Светска здравствена организација
НАТО	Северноатлантска договорна организација (Северноатлантска алијанса)
ФЗО	Фонд за здравствено осигурување

УНДП	Програма на Обединетите нации за развој
ХИВ/СИДА	Вирус на хумана имунодефициенција/Синдром на стекната имунодефициенција
ЛЖХИВ	Лица кои живеат со ХИВ
НКМ	Национален координативен механизам
МСМ	Мажи кои имаат секс со мажи
СР	Сексуални работници
ЛИД	Лица кои инјектираат дрога
АРТ	Антиретровирусни терапии
НВО	Невладини организации
АП	Акционен план
ЗЕЛС	Заедница на единиците на локална самоуправа
ДЗС	Државен завод за статистика

СОДРЖИНА

ВОВЕД	7
АКТИВНОСТИ НА МППС	12
1. ЛЕГИСЛАТИВНИ ОСНОВИ НА СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА ВКЛУЧЕНОСТ ВО РМ	14
1.1. Национална стратегија за намалување на сиромаштијата	14
1.2. Легислативни акти во доменот на социјалната заштита	16
1.3. Легислативни акти во доменот на вработувањето	18
1.4. Легислативни акти во доменот на образованието	20
1.5. Легислативни акти во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега	22
1.6. Легислативни акти во доменот на детската заштита	26
1.7. Легислативни акти од аспект на родовата перспектива	28
2. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОСНОВИ НА СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА ВКЛУЧЕНОСТ ВО РМ	31
2.1. Институционални надлежности во доменот на социјалната заштита	31
2.2. Институционални надлежности во доменот на вработувањето	32
2.3. Институционални надлежности во доменот на образованието	33
2.4. Институционални надлежности во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега	34
2.5. Институционални надлежности во доменот на детската заштита	42
3. РАНЛИВИ (РИЗИЧНИ) ГРУПИ ВО ОДНОС НА СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ ВО РМ	43
3.1. Ранливи (ризични) категории според стандардот на живеење (приходи и расходи) и според пристапот до материјални и нематеријални добра	44
3.2. Ранливи (ризични) категории во доменот на вработувањето	46
3.3. Ранливи (ризични) категории во доменот на образованието	48
3.4. Ранливи (ризични) групи во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега	49
3.5. Ранливи (ризични) категории деца	50
3.6. Ранливи (ризични) категории од аспект на родовата припадност	51
3.7. Ранливи (ризични) категории од аспект на етничката припадност	53
4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	54
4.1. Заклучоци по домени (институционални, легислативни, социјална заштита, вработување, образование, здравствена заштита и долгорочна нега, родови прашања, етнички прашања)	54
4.2. Препораки по домени (социјална заштита, вработување, образование, здравствена заштита и долгорочна нега, родови прашања, етнички прашања)	60
5. КОНТАКТИ	64

Вовед

Сиромаштијата во сите свои форми претставува грубо нарушување на човековите права што ги исклучува на многу директен и реален начин сите оние кои немаат средства и приходи од јавниот и социјалниот живот. Социјалната исклученост и сиромаштијата создаваат круг кој постојано се перпетуира самиот себе си, затворајќи ги во себе и ограничувајќи ги токму најранливите претставници на општеството. Ваквата исклученост влијае на достоинството, добросостојбата и животот на луѓето. Во суштина, станува збор за состојба што ги оневозможува луѓето да ги реализираат или да си ги остварат своите загарантирани права од областа на образованието, вработувањето, пристапот до квалитетна здравствена заштита и др.

Во светот над 80% од луѓето живеат со помалку од 10 долари на ден, 25 илјади деца умираат секојдневно поради сиромаштија, 12,3 милиони луѓе се жртви на присилна работа, 186 милиони се невработени. Македонија е соодветно опфатена од овие трендови, па така, според податоците на ОН, кај нас 50% од населението живее во некаков вид сиромаштија, а покрај оваа поразителна бројка, се смета дека одредени социјални групи се особено изложени на сиромаштија во споредба со останатите.

Токму од овие причини, а пред сè поради фактот што социјалната исклученост не е одделен и изолиран феномен, туку состојба што нè засегнува сите, беше иницирана и почна да дејствува Македонската платформа против сиромаштијата.

Македонската платформа против сиромаштијата (МППС) е сојуз на здруженија на граѓани во кој на доброволна основа членуваат над 40 здруженија на граѓани и индивидуални истражувачи, а целта е намалување на сиромаштијата преку промоција на социјалната правда, партиципативната демократија, заштитата на човековите права, еднаквоста, недискриминацијата и владеењето на правото. МППС е непрофитна, непартиска и невладина организација, а процесот на основање и работа на МППС е поддржан од страна на Институтот за човекови права „Лудвиг Болцман“ (БИМ-ФВ, Скопје), преку Австриската соработка за развој.

Целите на кои е посветена МППС подразбираат активен ангажман во насока на намалување на сиромаштијата и елиминирање на социјалната

исклученост преку развивање силна мрежа во борбата против сиромаштијата. Посебен акцент е ставен на работата со сиромашните заедници, на зајакнувањето и вклучувањето на сиромашните, маргинализираните, ранливите и на дискриминираните заедници во сите процеси и нивоа на одлучување што ги засегаат.

Во периодот од основањето до денес, МППС ја спроведе Националната кампања против сиромаштијата и социјалната исклученост 2010, со што се приклучи кон Европската година на борба против сиромаштијата – 2010. Оваа кампања се спроведуваше во периодот октомври – декември 2010 и опфати организирање јавни трибини – директни средби со граѓаните во градовите Штип, Кичево и Прилеп, на кои тие можеа да ги кажат проблемите со кои се соочуваат, како и да ги изразат своите потреби. Истовремено, присутните претставници на институциите ги запознаа со можностите и механизмите за нивна заштита. Заклучоците и препораките од овие средби беа преточени во еден документ и тие треба да бидат земени предвид при подготовката на националните оперативни планови за спроведување на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост 2010-2020. Покрај овие директни средби со граѓаните, кампањата опфати емитување на ТВ и радиоспот, дисеминација на промотивни материјали, како и организација на донаторски настан – телетон и завршна конференција од кампањата.

Една од активностите на МППС, која меѓу другите беше усвоена со работната програма за 2011 година, е и подготовка на годишен извештај за сиромаштијата и за социјалната исклученост во Македонија. Овој извештај, всушност, е анализа на секундарни податоци и има цел да даде пресек на состојбата во поглед на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија, како и препораки за подобрување на состојбата на граѓаните што ги застапува МППС.

Истражувањата и преземањето активни мерки во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост се активности со понов датум во нашата земја. Еден од првите позначајни документи од оваа област е Стратегијата за намалување на сиромаштијата¹. Во 2004 година Министерството за труд и социјална политика ја донесе Програмата за справување со проблемите на социјално исклучени лица, со која се

¹ Министерство за финансии (2002): Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија, Скопје.

”

Во Стратегијата 2020 на ЕУ за претстојната декада се нагласуваат заложбите на Унијата да се постигне инклузивна, самоодржлива и инклузивна економија, која ќе овозможи, шокму преку спроведувањето на овие три приоритети, општеството со висок степен на вработување, продуктивност и социјална кохезија. Република Македонија како земја-кандидат и како земја во транзиција сè уште страда од многу проблеми на социјално исклучување, кои уште повеќе се влошија од ефектите на глобалната економска криза. Многу луѓе живеат во сиромаштија, а само една третина од испитаниците тврдат дека се задоволни од својот стандард на живеење. Евидентно е дека има сериозни слабости во социјалните политики, што се должи на константно високо ниво на релативна сиромаштија низ сите сектори на општеството и меѓу сите етнички групи, а постојат исто така и високи нивоа на апсолутна сиромаштија меѓу Ромите. Повеќето луѓе го доживуваат квалитетот на живеење како лош, а само една десетина од испитаниците тврдат дека забележуваат или дека има позитивна насока во квалитетот на живеење. Малцинствата имаат најниска субјективна благосостојба, а ова е особено забележливо кај ромската популација. Најголем дел од приходот се троши на елементарни потреби, како што се храна, живеалиште и облека. Постои голем степен на несигурност меѓу популацијата како целина и околу половина од испитаниците се несигурни дали ќе ја задржат работата. Затоа еден од приоритетите на Владата треба да биде интензивирањето на борбата против социјалното исклучување. Квалитетот на социјалните услуги, исто така, се доживува како фактор за намалување на квалитетот на живеење во земјата.

опфатени четири групи социјално исклучени граѓани: корисниците на дроги и членовите на нивните семејства; децата на улица/улични деца и нивните родители; жртвите на семејно насилство и бездомниците.

Уште еден клучен документ за наредниот период на национално ниво е Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост 2010-2020, усвоена во октомври 2010 година.

Валидноста на овие документи останува допрва да биде докажана преку нивната применливост и спроведување во дадениот контекст. Не треба да се заборава дека ова е динамична и жива материја која постојано треба да

биде преиспитувана, па оние практики и заложби што функционираат на терен треба да се продлабочат, додека оние што се несоодветни на потребите на дадената средина и целна група треба да бидат преиспитани и адаптирани на нив.

Мерењето на сиромаштијата кај нас е практика со понов датум. Првите експериментални пресметки на стапката на сиромаштијата датираат од 1996 година со воведувањето на релативниот метод на мерење на сиромаштијата. Линијата на сиромаштијата во државата е дефинирана на ниво на 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка, односно претставува процент на лица чии расходи се под нивото од 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка. Вака прибраните податоци не се споредливи со мерката за линија на сиромаштијата во земјите на ЕУ, каде што таа е дефинирана на 60% од медијално еквивалентните приходи. Сепак, во 2010 година Македонија го спроведе истражувањето ЕУ-СИЛК, кое ќе обезбеди споредливи индикатори за состојбата со сиромаштијата и со социјалната исклученост².

Иако во последно време истражувањата се интензивираат, особено во рамките на подготовките за изработката на Заедничкиот меморандум за инклузија, податоците во однос на состојбите со социјално исклучените категории сè уште се непрецизирани, а еден од ограничувачките фактори овде лежи во фактот дека бројот на сиромашни лица во Македонија не е доволно анализиран според поединечните обележја, како што се на пример: родот, припадноста на етничките заедници, регионот и сл.

МППС го подготви Извештајот за сиромаштијата и социјалната исклученост во Македонија во соработка со 13 организации-членки на МППС: ХЕРА, „Чекор плус“, „Хуманост“, СОС Детско село, „Подај рака“, Организација на жени на град Скопје, „Полио минус“, „Скорпион“, Сојуз на балканските Египќани, „Женска акција“, Здружение на социјални работници, „Синергија“ и „Артизанати“. Сите овие организации, преку своите претставници, активно учествуваа во подготовката на овој извештај. За таа цел беше организирана и обука за подготовка на извештајот за сиромаштијата и социјалната исклученост, на која се создадоа четири работни групи: Образование и детска

2 ЕУ-СИЛК, според информациите што можат да се најдат на http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc, е инструмент, чија цел е редовно собирање споредливи меѓусекторски и лонгитудинални мултидимензионални податоци што се однесуваат на приходите, сиромаштијата, социјалната исклученост и животните услови, а целиот систем е втемелен во Европскиот статистички систем - European Statistical System (ESS).

заштита; Еднакви можности на мажите и жените; Здравство и долготрајна нега и Социјална заштита. Секоја од овие работни групи во текот на обуката, како и во периодот непосредно по обуката, активно работеше на подготовка на извештај во својата област. Податоците до кои дојдоа работните групи и препораките произлезени од директната комуникација со сиромашни и ранливи групи граѓани во рамките на Кампањата 2010 се вклучени во овој извештај.

Овие работни групи работеа на собирање податоци во периодот февруари – мај 2011 година. Методот што го користеа во прибирањето на своите податоци се состои од:

- анализа на законската рамка (национални стратегии, програми, законски и подзаконски акти);
- анализа на официјални податоци од релевантни институции;
- собирање секундарни податоци (постојни истражувања, анализи).

АКТИВНОСТИ на МППС

Токму потребата за интензивирање на напорите за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост и за мобилизирање на сите релевантни фактори го наложи основањето на Македонската платформа против сиромаштијата (МППС).

Покрај Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост и државните институции што се обврзани да работат на ова поле, а за појасно согледување на состојбите во контекст на начините на кои Македонија се справува со сиромаштијата и со социјалната исклученост, треба да се споменат и активностите што ги презема МППС.

Иако станува збор за нова платформа која допрва треба да се изгради и да се позиционира соодветно во нашето општество, сепак, нејзиното присуство во јавниот дискурс и на теренот во изминатата година не се занемарување. Секако, социјалната исклученост и сиромаштијата не се феномени кои преку ноќ ќе исчезнат, туку претставуваат постојан предизвик, но и мотив за континуирана работа, кој МППС го има зацртано и во својата мисија како платформа и во своите акциони планови. Приоритетни полиња, согласно со програмата за работа на МППС за периодот 2010-2012, се:

1. Зајакнување на внатрешната структура и на работните методи на МППС (институционален развој)

Поддршка на членките на МППС во нивните активности насочени кон: поголемо влијание врз националните политики и поддршка на државата во процесот на пристапување кон ЕУ; значително придонесување кон развој на граѓанскиот дијалог и промовирање на прашања од заеднички интерес на членките на МППС; олеснување на комуникацијата со Европската мрежа против сиромаштијата (ЕАПН) и со други национални мрежи и платформи што работат на исти или на слични полиња; фацитирање на размената на меѓусебни искуства и практики и овозможување демократски, транспарентен и отчетен систем на работа. Така, во изминатата година, МППС организираше

работилници за членките на Платформата, чија цел беше да ги зајакнат нивните капацитети во однос на следењето на статистичките податоци поврзани со сиромаштијата и со социјалната инклузија и да ги анализираат. Директен резултат на овие работилници е и овој извештај за 2010 година.

2. Влијание врз политиките

Што се однесува до оваа заложба, еден дел е остварен преку анализите и сознанијата од овој извештај, бидејќи валидната анализа на состојбите придонесува директно во преземањето соодветни акции во однос на создавањето и спроведувањето на политиките. Во однос на ова прашање, целта на МППС е широка промоција на улогата, вредностите и на активностите на МППС; унапредување на знаењето на членовите на МППС за развојот на политиките на ниво на ЕУ; подигнување на свеста за негативните последици од сиромаштијата и социјалната исклученост како на локално така и на национално ниво; влијание врз јавните политики и промоција на дијалог на различни теми во областа на вработувањето, социјалната заштита, домувањето, здравството и образованието. Покрај редовното следење на состојбите со ваков вид извештаи, МППС има во план и редовен медиумски мониторинг, како и активно лобирање и застапување, кои ќе почнат да се спроведуваат во текот на 2011 година. Впрочем, преземените активности во рамките на кампањата, односно директните трибини со граѓаните, беа во насока на идентификување на проблемите и на негативните практики што постојат, со цел да се подготват конкретни препораки и мерки за нивно надминување и елиминирање.

Во контекст на поставените приоритети, членките на МППС направија осврт на моменталната состојба со сиромаштијата и социјалната исклученост со заклучоци и препораки во насока на нејзино подобрување. Она што следува е резултат од актуелните анализи на овие состојби направени за 2010 година.

1. ЛЕГИСЛАТИВНИ ОСНОВИ НА СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА ВКЛУЧЕНОСТ ВО РМ

1.1. Национална стратегија за намалување на сиромаштијата

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија, која беше донесена во 2010 година, е еден од клучните стратегиски документи што се однесуваат на креирањето политики што ќе придонесат кон намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија.

Намалувањето на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија преку подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живеење, за работење и на општествените улови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење е главна цел на Стратегијата³. Во Стратегијата се опфатени следниве подрачја: **вработување и пазар на труд, сиромаштија и социјална обесправеност, здравствена заштита, долготрајна нега, образование, социјална заштита, транспорт, комуникации и домување**. Посебен акцент, исто така, е ставен на детската заштита и на еднаквите можности меѓу мажите и жените.

Во градењето на Стратегијата се земени предвид повеќе постојни документи, закони, стратегии, планови, анализи, информации и други извори, кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во оваа област. Се согледуваат и се предлагаат можни решенија што значат унапредување на положбата и социјално вклучување на лицата кои по разни основи ги немаат можностите што се обезбедуваат системски.

Посебен акцент во подготовката на Стратегијата беше ставен на вклученоста (партиципативноста) на централната и на локалната власт, јавните

3 Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија 2010.

установи, бизнис-заедницата и на релевантните невладини организации во идентификувањето на содржината и развојот на специфични политики, програми и проекти.

Сепак, во овој контекст важно е да се спомне дека партиципацијата на невладините организации во делот на изразување на одделните интереси на поединци и групи што се во зоната на ризик или, пак, се соочуваат со појави на социјална исклученост беше особено потенцирана во текот на подготовката на Стратегијата, но само декларативно. Нивната ангажираност беше прифатена и во фазата на обликување на Стратегијата преку бројни консултативни средби со експертските групи, како и при изработката на националните акциони планови, при што сугестиите од страна на невладините организации не беа земени предвид во крајните документи.

Посебен акцент во документот е ставен на зголемување на сензибилноста на јавноста кон областите што се наведени во него, при што истовремено ја потенцира одговорноста во работата на институциите што се задолжени за преземање активности и мерки. Во исто време се бара и нивно приспособување кон барањата и потребите на населението и иницирање системски промени во насока на реализација на целите на Стратегијата.

Македонската платформа за борба против сиромаштијата својот придонес кон намалувањето на сиромаштијата го гледа во сите области опфатени со Националната стратегија, согласно со експертизата и знаењето што го имаат одделните граѓански организации кои членуваат во неа. Она што е суштинско за дејствувањето на МППС во овој контекст е дека ќе се земат предвид потребите на сите сиромашни и ранливи групи граѓани што ги застапува Платформата. Согласно со официјалните податоци од Државниот завод за статистика, кои покажуваат дека процентот на сиромашни домаќинства во кои живеат деца е значително повисок од просекот, МППС ќе ги насочи своите напори и кон унапредување на детската заштита и намалување на сиромаштијата кај децата.

Во Стратегијата, како идна стратегиска определба на државата во однос на состојбата со сиромаштијата кај децата се дава следнава дефиниција: „Децата што живеат во сиромаштија се изложени на поголем ризик од социјално исклучување, затоа што недостигот на ресурси честопати ги ограничува нивните образовни и развојни можности и со тоа последователно ги спречува да учествуваат во економскиот, социјалниот и културниот живот во општеството“.

Сепак, Стратегијата како документ е премногу сложена и тешка за имплементација и ова мора да биде земено предвид. Во прилог на оваа констатација оди и фактот што и по шест месеци од донесувањето на Стратегијата од страна на Владата на РМ сè уште не се усвоени акциони планови ниту, пак, се издвоени финансиски средства од Буџетот на РМ што се однесуваат на имплементација на Стратегијата. Од заеднички интерес на сите фактори е, покрај постоењето на ваквите значајни документи, тие да бидат и јасни и едноставно применливи, па оттаму е важно овој документ да биде едноставен, а во иднина предвид да се имаат корисниците и спроведувачите на овие политики/документи и во таа смисла да бидат колку што е можно по-пристапни и полесни за имплементација.

1.2. Легислативни акти во доменот на социјалната заштита

Законот за социјална заштита⁴ ги регулира системот и организацијата на социјалната заштита во Република Македонија, како и начинот на кој се остваруваат правата на граѓаните во областа на социјалната заштита.

Од значење за граѓанскиот сектор е тоа што овој закон ги регулира условите, начинот и постапката во однос на вршењето работи во областа на социјалната заштита од страна на граѓанските организации што се запишани во регистарот кој се води за таа цел во МТСП, како и физичките лица кои имаат дозвола за работа издадена од министерот за труд и социјална политика.

Значаен чекор кон унапредување на формалната реакција на државата во системот на социјалната заштита е направен во 2010 година со усвојувањето на Националната програма за развој на социјалната заштита 2010-2020.

Основна цел на Националната програма за развој на социјалната заштита е развој на интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална заштита, кој ќе обезбеди достапни, ефикасни и квалитетни мерки и услуги креирани според потребите на корисникот.

Посебни цели:

- Реструктурирање на институционалната поставеност на системот на социјална заштита во насока на раздвојување на администрирањето на правата на парична помош и социјалните услуги.

4 „Службен весник на РМ“ бр. 79/09.

- Внатрешна реорганизација на установите за социјална заштита заради оптимално користење на расположливите капацитети и унапредување на стручната работа.
- Унапредување на работата со корисниците во насока на зајакната партиципација, вклученост во планирање и донесување одлуки, зајакнување и искористување на нивните потенцијали.
- Редифинирање на системот на парична помош во насока на: подобро таргетирање, поефикасно администрирање и поврзување со други системи, пред сè, со системот на вработување.
- Развој на социјалната превенција како организирана, континуирана и координирана активност на локално ниво.
- Зајакнување на вонинституционалната заштита преку развивање на постојните и воведување нови видови социјални услуги согласно со потребите на граѓаните, како и унапредување на начините за обезбедување и нивно доставување.
- Зголемување на квалитетот на услугите и создавање услови за намалување на зависноста од институционалната заштита преку развивање алтернативни форми на заштита.
- Продолжување на веќе започнатите процеси на децентрализација, плурализација и деинституционализација во социјалната заштита.
- Унапредување на модалитетите за реализација на јавно-приватното партнерство во социјалната заштита.
- Воспоставување организиран систем на управување со човечките ресурси и зајакнување на нивните капацитети⁵.

Од аспект на правата на сиромашните и на ранливите, односно на социјално загрозените категории граѓани што ги застапува МППС, значајно е тоа што во претстојниот период поголемо внимание ќе се посвети на обезбедувањето социјални услуги за различните различни категории граѓани од страна на државата, нешто што моментно генерално отсуствува во нашата држава. Во таа насока е предвидена значајна реорганизација на работата на центрите за социјална работа, при што во доменот на нивната работа ќе бидат исклучиво социјалните услуги, односно стручната работа со ранливите категории граѓани.

5 Национална програма за развој на социјалната заштита 2010–2020 на РМ, преземена од www.mtsp.gov.mk

Целокупната постапка околу социјалните парични надоместоци, кои моментно се во надлежност на ЦСР, ќе ја води новоформираната Агенција за социјални парични надоместоци (АСПН).

На ваков начин ќе се овозможи центрите за социјални услуги⁶ да се посветат на обезбедување стручна помош и поддршка, односно на реализирање на различните мерки за заштита за одделните ранливи групи граѓани.

1.3. Легислативни акти во доменот на вработувањето

Република Македонија, по примерот на други земји во Европа, има воспоставено две главни програми за вработување:

1. (пасивна) програма за надоместоци за невработени, со која на невработените им се дава привремена парична помош и
2. услуги за вработување и други активни програми на пазарот на работна сила (АППРС).⁷

Главни предизвици на состојбата во Република Македонија со вработувањето се:

- ▶ ниско ниво на креирање работни места како последица на бавниот економски раст и недостигот од инвестиции;
- ▶ широко распространета сива економија;
- ▶ регионални разлики;
- ▶ социјални проблеми;
- ▶ екстремно висока невработеност кај младите;
- ▶ многу висока стапка на невработеност на долгорочно невработените и невработеност на ранливите групи;
- ▶ родова нееднаквост и

6 Со предвидената реорганизација на ЦСР со Националната програма за развој на социјалната заштита 2010-2020, тие ќе се преименуваат во центри за социјални услуги, со што ќе се нагласи нивната примарна надлежност, која ќе значи обезбедување одделни видови социјални услуги согласно со потребите на разните ранливи и сиромашни групи граѓани.

7 Документ на Светска Банка, Активни програми на пазарот на трудот во Република Македонија, Извештај бр. 45258-МК, септември 2008 година.

- ▶ неусогласеност меѓу образовниот систем и потребите на пазарот на трудот.⁸

Во Националната стратегија за намалување на сиромаштија и на социјалната исклученост 2010-2020 е согледана потребата од спроведување сеопфатен пакет на политики што се состои од реформи на микрониво, соодветно комбинирани и координирани макроекономски политики, како и политики за вработување на сите нивоа.

Предвидените реформи треба да ја подобрат деловната клима, со цел да се олеснат административните процедури за почнување и раст на фирмите. Овие интервенции, заедно со мерките за намалување на трошоците за работна сила, треба да ги поттикнат создавањето нови работни места и побарувачката на работна сила.⁹

Нормативната рамка за пазарот на трудот и вработувањето, политиките и стратегијата за вработување на Владата на Република Македонија и планираните активности за вработување и намалување на невработеноста се утврдени во повеќе документи, и тоа:

- Програма на Владата на Република Македонија 2008-2012
- Национална стратегија за вработување 2010
- Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост 2010-2020
- Национален акционен план за вработување 2009-2010 (НАПВ)
- Национална стратегија за млади на РМ
- Оперативен план на Владата за активни програми и мерки за вработување за 2010 година
- Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2008-2015 и Повеќегодишна оперативна програма за развој на човечки ресурси 2007-2013.

Еден од најзначајните документи за изминатиот период е Националната стратегија за вработување за периодот 2006-2010, која ги вклучува главните макроекономски и микроекономски политики на пазарот на трудот за периодот до 2010 година, како и политиките од областа на социјалното осигурување и социјалната заштита.

8 Влада на РМ, Национална стратегија за вработување 2010, Скопје, декември 2006.

9 Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во РМ 2010-2020.

Врз основа на оваа стратегија се подготвени Националниот акционен план за вработување (НАПВ), Националната програма за вработување и други оперативни документи, низ кои ќе се обезбеди имплементација на Националната стратегија за вработување (НСВ).

За спроведување на предвидените програми и мерки за вработување, секоја година се подготвуваат оперативни планови за активните политики и мерки за вработување.

Во Оперативниот план за активни политики и мерки за вработување за 2010 година¹⁰, во однос на понудените можности во Програмата за самовработување, идентификувани се следниве ранливи групи што можат да бидат нејзини корисници: евидентирани невработени лица, млади лица невработени над три месеци (на возраст до 27 години), Роми, како и жени кои се невработени во период подолг од 6 месеци, при што приоритет им се дава на жените од етничките заедници. Оперативниот план предвидува и посебна поддршка за нови вработувања за фирмите кои во 2007 и 2008 година биле регистрирани преку Програмата за самовработување.

Во Програмата за поддршка на формализирање постојни бизниси како ранливи се идентификувани лицата невработени над три месеци што се занимаваат со неформален бизнис, како и евидентирани невработени лица над шест месеци од областа на енергетиката.

Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување предвидува и програми за поддршка на претприемаштвото, како и програма за подготовка за вработување, односно преквалификација и доквалификација. Тој предвидува и обезбедување помош преку субвенционирање на вработувањето на одделни ранливи групи, како што се деца без родители, инвалидни лица, самохрани родители и други, како и посебни програми за економско јакнење на жртвите на семејно насилство и за поддршка на ромската заедница.

1.4. Легислативни акти во доменот на образованието

Во однос на законската рамка што го регулира образованието, значителни чекори се направија во 2007 година со измените во Законот за средно образование, при што средното образование стана задолжително и бесплат-

¹⁰ <http://www.mtsp.gov.mk>.

но¹¹. Државата обезбедува бесплатен транспорт и сместување за учениците кои се запишани во јавните училишта.

Позитивен чекор е направен и со усвојувањето на Програмата за условен паричен надоместок за средно образование од страна на Владата на РМ, чија цел е „подобрување на пристапот и квалитетот на образованието за ученици во средно образование за домаќинства кои се корисници на право на социјална парична помош“¹². Со ова се зголемува пристапот до образованието за оние деца чии семејства се корисници на правото на парична помош од социјална заштита, како и на оние кои поради тоа што се привремено ангажирани за извршување јавни работи (на пример, чистење на населените места, акции за пошумување и др.) привремено им мирува статусот на корисници во системот на социјална заштита.

Друга значајна реформа во образовниот процес беше дисперзирањето на студиите од високото образование на локално ниво.

Ваквите заложби на државата се во согласност со пристапот што го промовира и самата МППС во своето работење, а тоа е зголемување на нивото на солидарност и преземањепосебни мерки за помош и вклучување на најранливите индивидуи и групи во сите области од општественото живеење.

Образованието за возрасни во Република Македонија е составен дел од системот на образование кој „обезбедува образование, усовршување, оспособување и учење за возрасните лица“¹³, при што се разграничуваат два вида образование - формално и неформално.

Ромската популација е идентификувана како најранлива група во однос на пристапот до процесот на образование. Во рамките на Декадата на Ромите 2005-2015¹⁴ се подготвија НАП, како и оперативни планови за имплементација во разни области од приоритет, меѓу кои и образованието на оваа ранлива група.

Во *Националниот акционен план за унапредување на ошшшесшвенаша ѝоложба на Ромкише во Македонија 2011-2013*¹⁵ се предвидени посебни

11 „Службен весник на РМ“ бр. 49/07.

12 МК Декадна сраза 2010: Роми-активисти го набљудуваат напредокот на декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

13 Закон за образование на возрасни, „Службен весник на РМ“ бр. 07/2008.

14 Декадата на Ромите 2015-2015 претставува политичка иницијатива на ниво на Европа која го предвидува подобрувањето на социокономскиот статус и на социјалното вклучување на Ромите.

15 Министерство за труд и социјална политика на РМ www.mtsp.gov.mk

активности во однос на зголемувањето на бројот на Ромки со завршено основно и средно образование. Имено, предвидено е утврдување на точниот број на неписмени Ромки, како и развивање посебна скратена наставна програма за вклучување во воспитно-образовниот процес на ученички на возраст од 8 до 15 години.

Како резултат на преземените активности во рамките на Декадата за вклучување на Ромите, повеќе од $\frac{3}{4}$ од ромската популација смета дека е зголемен уписот на Ромите во сите нивоа на образованието, од предучилишно до високо образование¹⁶.

Во однос на обезбедувањето информација и достапност, односно спроведувањето на европските образовни програми¹⁷, во Република Македонија е формирана Националната агенција за европски образовни програми и мобилност. Меѓутоа, повикот за оваа *Програма за доживојно учење за 2010* година е ставен во мирување „до понатамошни инструкции од страна на Европската комисија“¹⁸.

1.5. Легислативни акти во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега

Нацрт-стратегискиот план 2009-2011 година на Министерството за здравство содржи: редефинирани, потврдени и нови развојни методи/ параметри преку кои ќе се реализираат веќе поставените среднорочни приоритети и програми зацртани во Стратегискиот план за 2008-2010 година.

За стратегиски приоритети во 2010 година се утврдуваат: зголемување на економскиот раст и на конкурентноста на трајна основа, повисока стапка на вработеност, пораст на животниот стандард и на квалитетот на живеење, интеграција во НАТО и во ЕУ, продолжување на борбата против криминалот и корупцијата и ефикасно спроведување на правото, одржување добри меѓуетнички основи и соживот врз принципите на меѓусебна толеранција и почит и еднакво спроведување на законот, како и довршување на имплементацијата на Охридскиот рамковен договор, инвестирање во

16 МК Декадна стража 2010: Роми-активисти го набљудуваат напредокот на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

17 Програмата за доживојно учење ги опфаќа следниве потпрограми и акции: Леонардо да Винчи - мобилност; Комениус, Грундтвиг и Леонардо да Винчи - партнерства; Комениус и Грундтвиг - обука на работно место; Грундтвиг - посети и размени; Комениус, Грундтвиг и Леонардо да Винчи - подготвителни посети; Еразмус - мобилност и студиски посети).

18 Националната агенција за Европски образовани програми и мобилност, www.na.org.mk.

образованието како најсигурен пат за создавање силни индивидуи и силна држава.

Сепак, и покрај ова, сеопфатен акционен план за унапредување на здравјето не е изготвен.

Тековната Национална стратегија за ХИВ/сида има цел да се одржи ниска преваленција на ХИВ-инфекција во Република Македонија, преку обезбедување долгорочна одржливост на активностите, со фокус врз пет стратегиски акциони области: превенција кај групите под најголем ризик; превентивни активности со поширок опфат; третман, грижа и поддршка за лицата кои живеат со ХИВ; собирање и употреба на стратегиски информации и координација и развивање на капацитети. Процесот на ревизија на постигнатите резултати предвидени со оваа стратегија беше направен во 2010 година.¹⁹

Од 2004 година, како резултат на грантот за ХИВ на Глобалниот фонд за борба против сидата, туберкулозата и маларијата, се развиени голем број ефективни програми за превенција, грижа и третман на ХИВ. Најголем дел од активностите се однесуваат на ХИВ-превенција меѓу ранливите и тешко достапните групи (мажи кои имаат секс со мажи - МСМ, сексуални работници - СР, лица кои инјектираат дрога - ЛИД, затвореници), вклучувајќи теренска и стационарна работа со овие целни групи, доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање, врсничка едукација меѓу млади, како и сензитивизација за ХИВ на здравствени и социјални работници.

Националниот консултативен процес за универзален пристап за превенција, третман, грижа и поддршка е направен во почетокот на 2006 година преку инволвирање на сите национални партнери од владините и граѓанските организации, при што беа дефинирани клучните предизвици. Заклучоците од консултативниот процес и достигнувањата од Националната стратегија за ХИВ/сида 2003-2006 беа употребени како рамка за изработка на тековната Национална стратегија за ХИВ/сида 2007-2011.²⁰

Главен проблем во креирањето и имплементирањето на политиките за унапредување на состојбата на Ромите во Македонија е недостигот од сегрегирани податоци по етникум, одделно за Роми. Податоците со кои се располага се нерепрезентативни и делумни. Унгарското претседателство на Декадата на Ромите формираше стручна работна група што треба да

19 Национална стратегија за ХИВ/сида 2007-2011, Министерство за здравство.

20 Национална стратегија за ХИВ/сида 2007-2011, Министерство за здравство.

даде совети за прибирањето податоци и за следењето на резултатите од Декадата. Сепак, насочувањето на Декадата кон реални резултати бара и обновување на притисокот насочен кон владите да осигураат националните статистики да прибираат информации за етничката припадност во анкетите на домаќинствата. Ова, секако, би имало големо значење не само за Ромите туку и за севкупната етничка слика во дадените контексти. Прашањето за воведување на следење и процена на ефектот на политиките за вклучување на Ромите може да има корист и од поддршката на Европската комисија и од Еуростат. Тоа треба да претставува централен елемент на која било политика за Ромите на ЕУ.

Поимот долготрајна нега се дефинира како вкрстена (cross-cutting) политика што се состои од повеќе заеднички услуги за лицата кои се зависни од помош во активностите на дневното живеење низ подолг временски период. Долготрајната нега опфаќа услуги од типот на рехабилитација, основни медицински услуги, домашна посета, социјална грижа, домување, но и услуги како што се транспорт, доставување оброци, зајакнувачки активности итн.²¹

Во областа на здравствените услуги, долготрајната нега е регулирана во Законот за здравствена заштита и во Законот за здравствено осигурување. Здравствениот систем обезбедува одредена медицинска нега и болничка грижа во институциите или во болниците, во геријатриските домови, како и преку патронажната служба и домашната посета. Главен извор на финансирање на овие услуги е задолжителното здравствено осигурување.

Со Законот за социјална заштита е предвидено правото на вонинституционална заштита на стари лица и на лица со попреченост преку повеќе форми на услуги: дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и на семејство, сместување во згрижувачко семејство, сместување во мал групен дом, домашна нега и помош на поединец и на неговото семејство и самостојно живеење со поддршка.

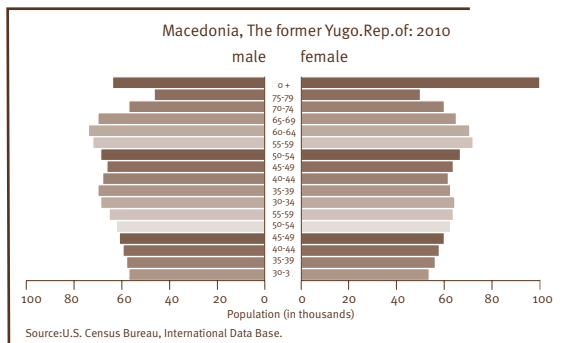
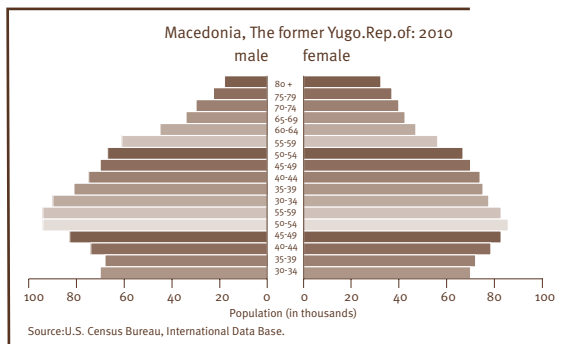
Корисници на услугите за долготрајна нега се стари и изнемоштени лица над 65 години, хронично болни лица, лица со попреченост, лица со тешки и ретки болести и групи на кои им е потребна поддршка во секојдневните активности.

21 Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија, 2010-2020.

Старите лица, како посебно важна категорија на приматели на услуги за долготрајна нега, добиваат здравствено осигурување врз основа на пензија (старосна, инвалидска, семејна и земјоделска пензија) и во согласност со Законот за социјална заштита ги остваруваат следниве права: постојана парична помош, сместување во установа за социјална заштита, згрижувачки семејства, користење паричен надоместок за помош и нега од друго лице ако лицето не може да се осигура по друга основа и лице опфатено со организирано самостојно живеење со поддршка.

Популацијата во Република Македонија старее. Во периодот од 1999 до 2009 година учеството на младото население (0-14 години) во вкупното е намалено од 22,8% на 17,7%, а учеството на старото население (65 и повеќе години) е зголемено од 9,8% на 11,6% (Македонија во бројки, 2010, стр. 10). Со оглед на постојаниот тренд на стареење на популацијата, се предвидува дека во 2050 година старото население ќе биде најзастапено.

Слика 2: Демографска структура на населението во Република Македонија

Извор: Завод за статистика на САД

1.6. Легислативни акти во доменот на детската заштита

Нормативната состојба²² говори дека во Република Македонија со Законот за заштита на децата се уредени системот, организацијата и начинот на обезбедување заштита на децата.

Заштита на децата се остварува преку обезбедување на следниве определени права и форми за заштита на децата:

- Детски додаток
- Детскиот додаток како паричен надоместок се обезбедува за покривање на дел од трошоците во подигањето и развојот на детето.
- Посебен додаток
- За дете со специфични потреби кое има пречки во телесниот или во интелектуалниот развој или комбинирани пречки во развојот се обезбедува посебен додаток како паричен надоместок до 26-годишна возраст.
- Помош за опрема на новороденче
- Помошта за опрема за новороденче е еднократна помош на семејството и се обезбедува за прво новородено дете како паричен надоместок.
- Партиципација
- Во зависност од материјалната состојба на семејството се обезбедува партиципација во трошоците за згрижување и воспитание и одмор и рекреација на деца во јавна установа за деца.

Детски градинки:

1. Згрижување и воспитание на деца од предучилишна возраст
Згрижување и воспитание на деца од предучилишна возраст е форма на заштита на деца која како дејност се организира и се обезбедува во јавни и во приватни установи за деца.
2. Одмор и рекреација на деца
Одмор и рекреација на деца е форма на заштита на деца која како дејност се организира за престој, активен одмор, социјализација, воспитни, образовни, културно-забавни, спортско-рекреативни и други активности со децата за развивање на нивните психомоторни способ-

22 Извор на податоци: Министерство за труд и социјална политика www.mtsp.gov.mk

ности и способноста за договарање, почитување на разликите и соработка во групи, способност за прифаќање на себеси и на другите и ориентација во просторот.

3. Други форми на заштита

За развој на личноста на детето, талентот, менталните, физичките, креативните и на другите способности, за подготвување за самостоен и одговорен живот се обезбедуваат и други форми на заштита на децата како програмски активности од областа на културата, издавачката, згрижувачката и воспитната дејност, екологијата, уметноста и спортот.

4. Дејност на детските одморалишта

Дејноста одмор и рекреација се обезбедува и се остварува во детско одморалиште.

5. Програми во одморалиштата

Одмор и рекреација во јавно детско одморалиште се остварува според планови и програми за остварување на дејноста.

Со актуелните законски прописи²³, стратегии, иницијативи, програми е планирано да се подигнат нивото на заштита и квалитетот на условите за живеење на семејствата и децата преку:

- воведување нови парични бенефиции, т.е. условени парични трансфери, наменети за корисниците на социјална парична помош, кои овие категории граѓани ќе можат да ги остваруваат доколку исполнуваат одредени услови (овозможување школување на нивните деца)
- социјални пакети за сиромашни семејства – мерки за субвенционирање на потрошувачката на енергијата
- активни политики за вработување
- поддршка на семејството – определена и како стратегиски приоритет на РМ (преку воведување на правото на родителски додаток и правото на парична помош на мајка која родила четврто живородено дете
- право на социјално домување
- изготвени стандарди - механизми за упатување, стратегии и акциони планови за заштита на разни категории деца и семејства изложени на социјални ризици: деца на улица, жртви на трговија со луѓе, деца

23 Извор на податоци: Државен завод за статистика www.mtsp.gov.mk

- жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, жртви на семејно насилство, лица со инвалидност

- Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021
- Стратегија за демографски развој на РМ 2008-2015
- Национална програма за развој на образованието во РМ 2005-2015
- Стандарди за рано учење и развој за деца од 0 до 6 години
- Програми за здравствена заштита на мајки и на деца.

Од друга страна, податоците од Државниот завод за статистика²⁴ во 2010 година говорат дека вкупниот број на деца во јавните установи за згрижување и воспитание на деца - детски градинки изнесува 23.157 деца, што претставува зголемување за 4,2% во однос на 2009 година.

1.7. Легислативни акти од аспект на родовата перспектива

Во основа, генерален заклучок е дека во македонското законодавство на формално-правно ниво заштитата на правата на жената е во согласност со меѓународните документи што ја предвидуваат оваа заштита. Законите во областа на образованието, здравството, социјалната заштита, вработувањето не прават дискриминација, напротив - го предвидуваат полот како една од основите за дискриминирање и категорично ја забрануваат дискриминацијата. Новиот Закон за превенција и заштита од дискриминација²⁵, исто така, го предвидува родот како основа за дискриминација.

Сепак, она што мора да се напомене е проблемот со имплементацијата на законските решенија што се веќе во сила, а **од аспект на правата на жената во Република Македонија најзагрижувачка е фактичката состојба на жената.**

Основен стратегиски документ што го регулира унапредувањето на положбата на жената во нашето општество и ги поставува стратегиските приоритети, како и мерките за нивно реализирање е Националниот план за акција за родова рамноправност 2007/2012, како и годишните оперативни планови за негова имплементација. НАПРР ги предвидува следниве области како приоритетни за унапредување на положбата на жената во нашето општество: жената и човековите права; процесот на одлучување; здравствената заштита; социјалната заштита; образованието; вработувањето;

²⁴ Извор на податоци: Државен завод за статистика www.mtsp.gov.mk

²⁵ „Службен весник на РМ“ бр. 50/10.

насилството врз жената; медиумите; мировните активности и заштитата на животната средина.

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост 2010-2020 во делот „Еднакви можности меѓу мажиите и жениите“ предвидува низа мерки чие спроведување би придонело за подобрување на положбата на жената во нашето општество. Меѓутоа, загрижува отсуството на оперативни планови, кои сè уште не се развиени, дотолку повеќе што тие се неопходни за спроведување на Националната стратегија.

Вработувањето, односно унапредувањето на економската положба на жената, е регулирано во *Националната стратегија за вработување 2010*, во делот „Еднакви можности на половите“, каде што е предвидена подготовка на програми за образование и обука на жените, со цел да се вклучат во секторите каде што се помалку застапени, да се поттикне претприемаштвото кај жените, како и да се унапреди мрежата на јавни и на приватни установи за грижа на децата до возраст за задолжителното образование. Исто така, во Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2010, во Програмата за самовработување, како целна група се опфатени и жените кои се невработени над три месеци, при што приоритет им се дава на припадничките од етничките заедници. Оваа програма за самовработување го поддржува развојот на семејните бизниси, односно преку неа е предвидено организирање обуки за развој на соодветен бизнис-план и водење бизнис, поддршка за регистрација на фирми, како и доделување финансиски средства за поддршка на нивната работа.

Заколот за еднакви можности меѓу жениите и мажиите од 2006 година го предвидува преземањето основни и посебни мерки за постигнување на еднаквоста, го уредува функционирањето на родовата машинерија во таа насока, како и постапката за утврдување нееднаков третман меѓу жените и мажите. Бројот на пријавени случаи кај застапникот минатата година би било добро да се коментира, но бидејќи тој податок не беше добиен до затворањето на овој извештај, наша препорака е овој вид податоци, секако, да се имаат предвид во иднина при подготвувањето на овие извештаи.

Ситуацијата е неповолна ако се земе предвид спроведувањето на воспоставената законска рамка на полето на родова еднаквост. Имено, Здружението на граѓани „Акција здруженска“, во текот на 2010 година

спроведе мониторинг на процесот на креирање и спроведување на политиките за родова еднаквост во нашата држава. Како резултат на тоа беше подготвен *Извештај од мониторингои на политикиите за родова еднаквост во РМ*, при што беше утврдена следнава ситуација: неефикасно спроведување на Националниот план за акција за родова рамноправност 2007-2012; сè уште не е јасно дефинирана или формализирана родовата машинерија; потребно е усогласување на Законот за спречување дискриминација и Законот за еднакви можности меѓу мажите и жените со оглед на тоа дека двата закона предвидуваат постапка за утврдување полово заснована дискриминација; неповолна е положбата на жената на пазарот на трудот; несоодветно инкорпорирање на родовата перспектива во процесот на анализа и развивање на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост; изостанува спроведувањето на Националната стратегија за заштита од семејно насилство и др.

2. **ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОСНОВИ НА** **СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА** **ВКЛУЧЕНОСТ ВО РМ**

Сиромаштијата е сложен и комплексен феномен што не смее да биде посматран ниту третиран изолирано. Сиромаштијата е нешто што се случува во општеството и треба да биде решавана во него. Социјалната исклученост и оптоварувањата што ги наметнува таа во ниеден случај не се изолиран феномен над кој треба да се ламентира или, пак, само да се констатира. Овие проблеми се решливи и треба да бидат решавани во рамките на институциите на општеството или со нивни полн ангажман. Ова би значело дека е потребна конкретна, ефикасна и долготрајна соработка на хоризонтално ниво меѓу владините институции и невладиниот сектор, но и меѓу повеќе различни владини институции од различни домени што имаат фокус на ранливите групи.

2.1. Институционални надлежности во доменот на социјалната заштита

Министерството за труд и социјална политика ја има главната улога во однос на дефинирањето на политиките, управувањето и вршењето надзор на спроведувањето на законската рамка во областа на социјалната заштита.

Системот на социјална заштита се реализира преку центрите за социјална работа и други социјални установи за институционална и вонинституционална заштита. Во надлежност на ЦСР се администрирањето и доделувањето на социјалните парични надоместоци и обезбедувањето социјални услуги, односно стручна работа со ранливите и со социјално загрозените групи граѓани.

ЈУ Завод за социјални дејности е институција што врши надзор на стручната работа на институциите, како и на работата на други физички и правни лица што се јавуваат како актери во системот на социјална заштита. Во надлежност на оваа установа, исто така, се проучувањето на социјалните појави и проблеми и унапредувањето на социјалната дејност во државата.

„Здружение на граѓани кое е воведено во регистарот што го води МТСП и физичко лице кое има дозвола за работа издадена од министерот за труд и социјална политика можат да вршат работи од областа на социјалната заштита, под услови, на начин и постапка утврдени со Законот за социјална заштита. Верските заедници, религиозните групи и нивните здруженија кои се регистрирани во Република Македонија, можат да им помагаат на лицата кои имаат потреба од одделни видови социјална заштита. За остварување на системот на социјалната заштита, покрај јавните, се основаат и приватни установи за социјална заштита“.²⁶

2.2. Институционални надлежности во доменот на вработувањето

Постојат две државни институции кои континуирано ги следат случувањата на пазарот на трудот: Државниот завод за статистика и Агенцијата за вработување на Република Македонија.

Анкетата за работна сила претставува истражување на економската активност на населението и обезбедува податоци за големината, структурата и карактеристиките на активното население.

Според последните податоци од Анкетата за работна сила на Државниот завод за статистика, во четвртото тримесечје од 2010 година активното население во Република Македонија брои 954.928 лица, од кои вработени се 659.557 лица или 69,1%, а 295.371 лице или 30,9% се невработени.²⁷

Според податоците на Агенцијата за вработување на Република Македонија, заклучно со 31 јануари 2011 година, евидентирани се вкупно 322.053 невработени лица.

Според степенот на образование, вкупниот број невработени е– 322.053, НКВ 156.835, ПКВ И НСО 11.147, КВ и ВКВ 49.830, ССО 78.220, вишо образование 4.938, ВСС 20.765, магистри 300, доктори на науки 18. Според националната припадност, невработени Македонци се 203.932, Албанци 78.641, Турци 13.112, Роми 15.457, Срби 2.501, Власи 321, Бошњаци 513 и други 7.576.

Овде е вредно и да се спомене дека овие две институции, особено Агенцијата за вработување на РМ, имаат релативно пасивна или пасивизирана улога кога станува збор за поврзувањето на пазарот на трудот со невра-

²⁶ Национална програма за развој на социјалната заштита 2010-2020.

²⁷ <http://www.stat.gov.mk/pdf/2011/2.1.11.03.pdf>.

ботените кои се регистрираат. Податоците што ги имаат овие институции, се чини, одат во прилог само на констатирање на фактичката состојба, без активно учество во нејзиното разрешување. Ова е простор на кој треба да се работи и каде што има можности за сериозно напредување и усовршување на работата на овие две институции, особено поради фактот што тие имаат директен контакт со невработените, па можат преку проширување на своите дејности да функционираат како мост меѓу бизнис-секторот и невработените, како и како место за нивна преквалификација и доквалификација и повторно активно вклучување во пазарот на трудот и општеството.

2.3. Институционални надлежности во доменот на образованието²⁸

Образованието е суштински фактор што придонесува во намалувањето на сиромаштијата, особено кога се имаат предвид ранливите групи и лицата кои живеат во сиромаштија. Овој фактор директно придонесува и во социјалната исклученост, односно вклученост.

Во однос на системот за образование на возрасни, односно во однос на начините на кои се адресира ова прашање, можно е да се забележат следниве состојби.

Од една страна, ова прашање е адресирано со Активните мерки за вработување на Владата на РМ, во кои се идентификувани и зацртани серија цели и активности со кои треба да биде одговорено на горливото прашање на невработеноста во РМ. Мерките, меѓу другото, предвидуваат и начини за справување со невработеноста на ранливите групи, во кои се идентификувани и возрасните лица над 55 години, долгорочно невработените лица, лицата со специјални потреби, сите етнички групи итн. Со овој план е предвидено да бидат преквалификувани, доквалификувани или преку други мерки за вработување ангажирани за 15% од долгорочно невработените до 2010, што секако спаѓа во сферата на доживотно образование.

Во делот 2.7 од овој документ што ги регулира образованието и обуката се предвидени и мерки за зголемување на доживотното учење (со проекција за зголемување на просечното ниво на учество на возрасната популација во доживотното учење 8-10% во 2010 година за лица на возраст од 25 до

²⁸ Светски здравствен извештај за 2003 година.

55 години) и за таа цел се предвидува и развој на мрежа на институции за доживотно учење.

Конечно, предвидени се и мерки и програми за промоција за подигање на свеста кај младото и кај возрасното население, кои ќе го потенцираат значењето на образованието; предвидени се и програми за активно вклучување на формалниот и на неформалниот сектор во акциите за подигање на образовното ниво и компетенциите на населението, како и нудење финансиски олеснувања за сите оние што ќе се вклучат во акцијата. Мерките предвидуваат и стипендирање на ромската популација за зголемување на нивото на образованието на оваа група.

Ако се има предвид горекажаното, може да се рече дека постои, барем на институционално ниво, ефикасна програма што нуди конкретни чекори за справување со сиромаштијата преку широка палета опции за образование, дообразование, преквалификување или доживотно учење.

Од друга страна, кога се зборува за системот на образование на возрасни, исто така, важно е да се каже дека, сепак, наспроти декларативните заложби во законот, во практика не постојат институции преку кои би се реализирало ваквото образование ниту, пак, се алоцираат средства за оваа намена, иако законот предвидува дека тие ќе бидат обезбедени од страна на државниот буџет и единиците на локалната самоуправа. Исто така, овој закон не предвидува посебни образовни програми за жените наспроти идентификуваната неповолна положба на жената во областа на вработувањето и пазарот на труд.

2.4. Институционални надлежности во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега

Според Светската здравствена организација (СЗО), здравјето е состојба на целосна физичка, психичка и социјална благосостојба, а не само отсуство на болест.

Здравствената клима најмногу ја чувствуваат пациентите кои се наоѓаат во безизлезна ситуација. Несоодветниот систем на здравствена заштита во време на транзиција го опфаќа и здравствениот сектор, па тој не може да остане имун на сите негативни појави што се својствени за општиот контекст во вакви услови.

Здравјето е важен дел од човековата благосостојба. Тоа не признава старосни граници, националности, ниво на образование, брачен статус или каква било друга социоекономска или општествено-политичка карактеристика. Здравјето е дел од секој човек, за што треба грижа, но и третман.

Македонија во 2010 година доживеа невиден колапс во јавното здравство. Со многу стратегии, документи и предлози за реформаторски подвизи, никој од здравствените менаџери не успеа да го подигне нивото на јавното здравство. Одлив на персонал во приватниот сектор, персонал без решенија - односно работа на практикантска основа со години, застарена техника, застарени амбулантско-болнички, па и клинички објекти се само дел од сликата на здравството во нашата земја. Непостоењето на соодветни амбулантски услови за работа дополнително ги оптоварува докторите во јавното здравство со одговорности што треба да ги преземат за здравјето на пациентите.

Се разбира, и овде, а можеби и најмногу во оваа сфера на јавното живеење, сиромаштијата и социјалната исклученост имаат големо влијание врз здравствената состојба на населението и врз пристапот до здравствените служби. Во одредени сегменти од здравјето може да се рече дека македонските граѓани се помалку здрави од просечниот граѓанин на ЕУ. Тешко може да се споредуваат разликите во однос на оптовареноста на заболувањата меѓу земјите, освен кога станува збор за одредени болести. Поголемиот дел од разликите меѓу Македонија и државите на Европската Унија се објаснуваат со повисоката преваленција на кардиоваскуларни болести, делумно предизвикани од големата употреба на тутун и од неконтролираната хипертензија и хиперхолестеролемија. Очекуваното траење на здравиот живот во Македонија изнесува 63,4 години, а за споредба следуваат податоците за соседните земји: Грција (71,0), Бугарија (64,6), Србија и Црна Гора (63,8) и Албанија (61,4).²⁹ Повредите и труењата се трета најчеста причина за смрт. Респираторните болести го заземаат четвртото место, при што на бронхитисот, емфиземот и астмата отпаѓаат повеќе од 60% од овие смртни случаи. Болестите на ендокриниот систем ја претставуваат петтата најчеста причина за смрт. Стандардизираниите стапки на смртност за кардиоваскуларните болести во Република Македонија се високи во споредба со Албанија, Грција и

29 Извештај за светското здравје (2003)

ЕУ-15. Стандардизираната стапка на смртност за малигните тумори е во рамките на просекот.

Заводите за здравствена заштита не се доволно опремени и модернизирани за да можат подобро да ги извршуваат функциите за анализа и планирање, унапредување на здравјето, контрола на заразни и незаразни болести, процена на ризиците, здравствена екологија и подготвеност за вонредни состојби. Повеќето финансиски приходи на заводите за здравствена заштита доаѓаат од услуги во лабораториската дејност. Јавното здравје е одговорност на државата, но помал дел од приходите се обезбедуваат од државниот буџет. Одвојувањето финансиски средства за јавното здравје од страна на ФЗО изнесува малку повеќе од 1 евро по жител и е многу ниско во споредба со примерите на меѓународно ниво. Од друга страна, приходите од Министерството за здравство и од други владини извори за активности во јавното здравје се занемарливи. Голем број активности на јавното здравје се карактеризираат со интерсекторска соработка за заштита на јавното здравје, која сè уште не е добро развиена, а како последица на тоа различните функции се извршуваат на ниво пониско од оптималното.

Поголем дел од популацијата (92%) е покриена со социјално-здравствено осигурување, а во 2009 година беше направен чекор кон обезбедување бесплатни здравствени услуги за сите, дури и за луѓе без постојан престој во земјата. Сепак, реално на терен граѓаните се соочуваат со проблеми во пристапот до здравствени услуги. Студијата/извештајот на УНДП³⁰ детектира одредени проблеми во здравството со кои се соочуваат граѓаните, а пред сè, тоа се: купувањето лекови (29%), цената на услугата (18%), чекањето и покрај договорениот термин (12%) и оддалеченоста (10%). Лошите финансиски услови се сериозен проблем во сферата на здравството, бидејќи луѓето имаат тешкотии со купувањето лекови и често се жалат на цената на здравствените услуги. Исто така, треба да се земе во обзир фактот дека во Македонија околу 4.000 граѓани не се евидентирани во матичните книги на родените и немаат никаков статус во земјава, не уживаат никакви права и бенефиции, така што ниту овој модел на здравствено осигурување за сите не е достапен за нив. Логично, луѓето кои живеат во сиромашни домаќинства се особено ранливи во овој поглед.

30 Граѓански засновани анализи (УНДП).

Времето што го одзема чекањето лекар и оддалеченоста до медицинската установа, исто така, се проблеми што треба да се решат: прво, преку зголемување на бројот на лекари и, второ, со зголемување на бројот на здравствени установи во периферните подрачја. Региони со најмногу тешкотии во однос на оддалеченоста на медицинските установи, при што граѓаните се принудени да патуваат до нив, се Североисточниот и Источниот регион на земјава, како и руралните подрачја. Само малку над половина од испитаниците (58%) изјавиле дека им биле дадени доволно информации за нивната состојба или за третманот, а само три четвртини соопштиле дека добиле добра грижа во болница.

Има многу поплаки, особено за квалитетот на јавните здравствени услуги, а луѓето имаат поголема доверба во приватните здравствени институции отколку во јавните, така што сам се наметнува заклучокот дека се потребни вистински реформи за да се подобри понудата на здравствени услуги. Ова особено треба да се стави во контекст на сиромаштијата и социјалната исклученост, бидејќи сиромашните најчесто и не можат да ги користат услугите од приватните здравствени институции.

Конечно, треба да се потенцира дека е време креаторите на политиките да го тргнат фокусот на социјалната политика подалеку од етничката димензија и да почнат да се занимаваат подиректно со реалните социјални проблеми, да го подобрат стандардот на живеење, да ги зголемат благосостојбата, среќата на луѓето и социјалната кохезија во општеството, како дел од заложбите за членство во европската заедница, но, пред сè, за подобрување на благосостојбата на сопствените граѓани преку сеопфатна социјална реформа.

Лица со појреченост

Лицата со попреченост во Р. Македонија, спаѓаат во групата на социјално исклучени лица, кои честопати се ставени на самите маргини на општеството. Тоа донекаде е својствено за сиромашните општества кои секојдневно се соочуваат со конкретни предизвици за да им обезбедат пристоен живот на сопствените граѓани, но, сепак, ова не треба да се користи како оправдување за запоставувањето и исклучувањето на оваа група граѓани од јавниот живот.

Ако погоре беше споменато дека состојбите во здравството во Македонија се многу сериозни, нема да изненади фактот дека здравствените установи во земјава не се наполно ниту, пак, доволно приспособени на потребите на лицата со инвалидност, а кај оние што се делумно приспособени, тоа

се однесува само на влезот и излезот од установата. Болничките соби, болничките кревети, болничките возила, тоалетите во здравствените установи не се приспособени кон оваа целна група.

Во однос на приспособеноста на установите за здравствените потреби на лицата со оштетен слух, исто така, состојбата не задоволува. Ниту една здравствена установа во рамките на приемните служби нема ангажирано лице кое го знае знаковниот јазик и кое би можело да комуницира со глувите лица. На тој начин, овие лица имаат проблеми во однос на остварувањето на своите права од областа на здравствената заштита.

За лицата со оштетен вид состојбата, исто така, е неповолна, особено во однос на тоа дека медицинскиот персонал не е доволно едуциран за комуникација со лицата кои имаат намалени сензорни способности.

Услугите на патронажните здравствени служби и услугите на физиотерапевтите не се достапни во домовите на лицата со инвалидност. Во Република Македонија не постојат гинеколошки ординации пристапни за жени со инвалидност. Постои недостиг од мултидисциплинарни тимови во здравствените установи во државата кои би им давале психосоцијална поддршка на лицата со инвалидност и на членовите на нивните семејства и би ги упатувале до надлежните институции во однос на остварувањето на нивните законски права.

Лица со проблеми со ментално здравје

Здравствената заштита на лицата со проблеми со менталното здравје се врши на три нивоа - во примарната, секундарната и терцијалната здравствена заштита. Заштитата на менталното здравје во Република Македонија во најголема мера се обезбедува преку трите специјални психијатриски болници со вкупен капацитет од 1.307 кревети, во кои пациентите се сместени според регионот каде што живеат.

Како поддршка на реформите во менталното здравје, со поддршка од страна на Министерството за здравство и Светската здравствена организација (СЗО), Канцеларија - Скопје, од 2000 година се формираа четири центри за ментално здравје во заедницата, со што бројот на центрите за ментално здравје се заокружи на вкупно седум во државата.

Во сите седум центри за ментално здравје организацијата на обезбедување на здравствените услуги се врши во: дневна болница (со

различни рехабилитациони и терапевтски активности), заштитен дом како привремено живеалиште, социјални клубови, работна рехабилитација и мобилен тим за домашен третман.

Сепак, сето ова ни оддалеку не е доволно за да ги задоволи потребите за социјална инклузија на оваа група граѓани кои, како и претходната група на лица со специјални потреби, се наоѓаат на самите маргини на општеството. Нивната социјална инклузија е долг и сложен процес, кој бара сериозен и организиран ангажман. Во услови на здравство во криза, каде што обичните граѓани тешко доаѓаат до квалитетна здравствена услуга, не е многу тешко да се заклучи дека оваа група граѓани, поради специфичноста на својата здравствена состојба и општествената стигма што честопати ја носат, се наоѓаат во многу сложена, ако не и незавидна положба кога ќе се поведе прашањето на социјална инклузија. Оттаму, и покрај тоа што оваа група граѓани имаат многу покомплексни потреби, не смеат да бидат оставени сами на себе ниту, пак, на маргините на општеството и покрај сериозната криза во која се наоѓа тоа.

Лица што живеат со ХИВ (ЛЖХИВ)

Министерството за здравство, во рамките на своите превентивни програми, секоја година издвојува финансиски средства за Националната програма за превенција од ХИВ/сида, која се реализира преку епидемиолошки испитувања и надзор; лабораториски испитувања; едукација на здравствените работници и здравствено-воспитна активност за целото население во Република Македонија. Во 2009 година граѓанските организации првпат беа препознаени како имплементатори на превентивни активности меѓу младата популација, пред сè, поради тоа што превентивните активности за млади не се покриени со втората рунда на проектот на Глобалниот фонд (2009-2013). Во 2011 година во рамките на оваа превентивна програма се издвоени средства за јакнење на капацитетите на ЛЖХИВ и за набавка на кондоми и лубриканти за лицата кои припаѓаат на ранливите и тешко достапните групи. Сè уште останува предизвикот да се изнајдат соодветни механизми за граѓанските организации да се вклучат во имплементацијата на превентивни активности (акредитација на граѓански организации).³¹

31 Програма за заштита на населението од ХИВ/сида за 2011 год, Службен весник бр. 7

Националниот координативен механизам (НКМ) има централна улога во посветеноста на Глобален фонд за борба против сидата, туберколозата и маларијата, како и во донесувањето одлуки преку партиципативен процес. Секретаријатот на Националниот координативен механизам како засебен ентитет е конституиран во текот на 2010 година и е администриран од Здружението ХЕРА, под раководство на претседавачот на НКМ, и неговата улога е технички да ја потпомогне и да ја организира работата на ова тело, како и неговите работни групи. Во текот на 2010 година, Секретаријатот започна со имплементација на активности за зајакнување на капацитетите на ова тело, со цел да се унапреди улогата на НКМ во сите процеси поврзани со ХИВ на национално ниво, а процесот на зајакнување на НКМ е планирано да продолжи и во текот на 2011 година преку експертска организација за техничка помош на НКМ, со цел да се формира ефикасно национално мултисекторско тело за успешно справување со ХИВ и со туберкулоза.

На крајот на 2009 година се формира и „*Заедно Ыосилни*“ - работна група за поддршка и самопомош на лицата што живеат со ХИВ, која претставува прва форма на самоорганизирање на оваа заедница во Р. Македонија. Групата функционира автономно во рамките на НВО ХЕРА, со намера во иднина да прерасне во самостојно здружение на граѓани. Од 10 члена во моментот на основањето, бројот се зголеми на 14, заклучно со почетокот на 2011 година. Дел од членовите комуницираат индивидуално и со други припадници на заедницата заради обезбедување меѓусебна поддршка. Главна цел на „*Заедно Ыосилни*“ е да обезбеди подобар, поквалитетен и подостоинствен живот за сите лица што живеат со ХИВ во Македонија. Во таа смисла, групата се залага за непрекината достапност до антиретровирусна терапија и квалитетна здравствена заштита, обезбедување меѓусебна поддршка, самопомош и социјализација на ЛЖХИВ, како и заштита на нивните граѓански и човекови права.³²

Република Македонија е земја со ниска преваленција на ХИВ, со најнизок број на регистрирани ХИВ-позитивни случаи меѓу земјите во Југоисточниот регион.

Според податоците на Институтот за јавно здравје во периодот од 1987 година, кога е регистриран првиот случај на ХИВ, до крајот на 2010 година во Република Македонија се регистрирани вкупно 134 лица кои живеат со ХИВ (ЛЖХИВ). Повеќе од половината од вкупниот број ЛЖХИВ се регистрирани

32 Извештај за епидемиолошката состојба на ХИВ, Институт за јавно здравје 2010.

во последните шест години, пред сè, како резултат на зголемената достапност на услугите за доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање во земјата, кои се воспоставени и зајакнати преку грантот на Глобалниот фонд за борба против сидата, туберкулозата и маларијата.³³

Во 2005 година е отворен првиот центар за третман, грижа и психосоцијална поддршка на ЛЖХИВ на иницијатива на Здружението ХЕРА и Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби. Антиретровирусната терапија во Република Македонија се обезбедува од 2005 година со поддршка на грантот на Глобалниот фонд за борба против сидата, туберкулозата и маларијата, а почнувајќи од 2010 година, обврската на набавка на АРТ ја презеде Министерството за здравство преку обезбедување средства за АРТ во рамките на превентивната програма за ХИВ.³⁴

Ситуацијата со Ромите во здравствениот систем на Република Македонија

Како и претходните две години, и во изминатиов период не се спроведени посебни активности насочени кон Ромите во областа на пристапот до здравствени услуги, иако Ромите имаат корист од општите програми развиени од Министерството за здравство. Постои подобрување во мобилизацијата на здравствените работници за спроведување на Акциониот план на Декадата. По инструкции на Министерството за здравство, здравствените работници од повеќе места од државата побараа контакти и соработка со ромски НВО со цел да допрат до ромската заедница.

Во рамките на остварувањето здравствена заштита, Министерството за здравство преку Програмата за јавно здравје се обврзува да го подобри и стандардизира квалитетот на здравствената заштита преку модернизирање на јавното здравство и да создаде услови и политики за еднаков пристап до здравствената заштита, особено за ранливите групи. Сепак, како и во многу други случаи, недостига имплементација на оваа владина политика, како и на останатите политики донесени за унапредување на состојбата на Ромите. Покрај тоа, Ромите остануваат исклучително слабо застапени како здравствен кадар во здравствените институции.

Конечно, во однос на предизвиците со кои се среќаваат Ромите во остварувањето квалитетни здравствени услуги важно е и да се каже дека

33 Извештај за епидемиолошката состојба на ХИВ, Институт за јавно здравје 2010

34 Национална стратегија за ХИВ/сида 2007/2011, Министерство за здравство

веќе три години во Шуто Оризари, најголема ромска општина во Македонија, нема гинеколошка ординација. Асоцијацијата за здравствена заштита и истражувања ХЕРА единствено нуди гинеколошки сервиси два пати во неделата преку Младинскиот центар за сексуално и репродуктивно здравје „Сакам да знам“.

2.5. Институционални надлежности во доменот на заштитата на стари лица

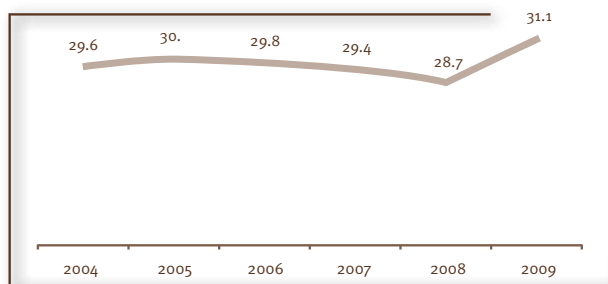
Институционалната заштита за долготрајна нега на стари лица е регулирана во согласност со Законот за социјална заштита. Старите лица имаат право да се сместуваат во установи за социјална заштита во надлежност на локалната самоуправа во четири јавни и неколку приватни домови за стари лица. Од вкупниот број стари лица во државата, само 0,3% од старите лица над 65 години можат да бидат сместени во овие капацитети. Според европските стандарди, со институционалните капацитети на една држава треба да бидат опфатени 3-5% од старото население, што ја наметнува потребата за отворање домови за стари лица (Завод за социјални дејности).

Вонинституционалната заштита за долготрајна нега е присутна во системот на социјална и здравствена заштита преку повеќе форми на услуги. Во дел од Законот за здравствена заштита за спроведување на примарната и превентивната заштита се предвидени два вида заштита надвор од институциите на примарно ниво: патронажна служба и домашно лекување. Патронажните служби реализираат посети на пациентите во нивните домови, пред сè, со советодавни услуги за родилки и бебиња, за стари лица и за хронично болни лица, но бројот на посети е многу мал поради најголемата пречка со која се соочуваат, а тоа е достапноста на патронажните возила. Патронажната нега е достапна само во 36 општини од вкупно 85 општини на национално ниво. (Ривија за социјална политика, бр. 5, Фондација „Фридрих Еберт“, 2010 година).

3. РАНЛИВИ (РИЗИЧНИ) ГРУПИ ВО ОДНОС НА СИРОМАШТИЈАТА И НА СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ ВО РМ

Состојбата со сиромаштијата во Република Македонија веќе подолг период покажува високи коефициенти. Податоците покажуваат дека околу една третина од граѓаните во Македонија живеат под линијата на сиромаштија.

Слика 1: Процент на сиромашни лица во Република Македонија за периодот 2004-2009

Извор: Државен завод за статистика

Ова се загрижувачки податоци, особено ако се има предвид дека станува збор за континуиран тренд во земјава. Во вакви услови се чини дека е особено важно да се нагласи широко прифатената теза дека економскиот развој е предуслов за одржливо и долготрајно намалување на сиромаштијата. Пред економската криза, Република Македонија во период од пет години бележеше солиден економски раст. Во периодот 2004-2008 просечниот економски раст на БДП изнесуваше 4,6%. И покрај ваквиот економски раст, нивото на сиромаштија не успеа да се подобри, односно опадна за само 0,9% (од 29,6 на 28,7). Меѓутоа, влијанието на економскиот раст е помало доколку постојат високи нивоа на нееднаквост во приходите и таквиот економски раст може да е занемарлив во општества каде што структурните ограничувања ги спречуваат сиромашните да учествуваат и да уживаат во плодите на економскиот раст.³⁵

35 Hodges, A. et al, 'Child Benefits and Poverty Reduction: Evidence from Mongolia's Child Money Programme', UNICEF Working Paper, May 2007, p.2

Очекувано, во 2009 година, како последица на економската криза, сиромаштијата во Македонија повторно се искачи на 31,1%, што претставува највисоко ниво откако постојат податоци за нивото на сиромаштија во Македонија. Според известувањето од Државниот завод за статистика, најранливи категории се семејствата што имаат три или повеќе деца, другите домаќинства со деца, невработените, семејствата каде што главата на семејството нема образование или е со ниско – основно образование, и се забележува најголем процент на лица кои живеат во сиромаштија во руралните или во останатите урбани средини. Се забележува тренд на намалување на сиромашните лица кои живеат во Скопје - од 2007 (23,5%) до 2009 (12,8%), но за сметка на ова расте процентот на сиромашни лица во руралните и во останатите урбани средини.

3.1. Сиромашни и социјално исклучени групи согласно со животниот стандард (примањата, издатоците) и пристапот до материјални и нематеријални добра

Според податоците што се анализирани во овој извештај, може да се заклучи дека профилот на сиромаштијата кај нас најчесто е семејство кое има повеќе деца, каде што главата на семејството е без образование или со низок степен на образование и каде што нема вработен член на семејството.

Како што може да се види од табелата подолу, највисоко ниво на сиромаштија има кај домаќинствата со деца. Во 2009 година, процентот на сиромашни лица кај домаќинствата со деца изнесува 36,8% наспроти 31,1% на вкупно ниво.

Табела 1: Релативна сиромаштија според видот на домаќинство

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Вкупно	29,6	30,0	29,8	29,4	28,7	31,1
Старечки домаќинства	18,2	22,2	24,5	26,7	22,8	24,5
Брачен пар со деца	28,2	24,8	23,8	27,1	25,5	27,1
Други домаќинства со деца	35,1	33,6	33,6	33,4	33,7	36,8
Домаќинства без деца	25,2	27,1	26,9	26,3	25,8	28,5

Извор: Државен завод за статистика

Според податоците од Заводот за статистика, најранливи групи и понатаму се повеќечлените домаќинства. Во 2009 година, процентот на сиромашни кај домаќинствата со пет члена изнесува 36,9%, додека кај домаќинствата со шест и повеќе члена изнесува 42,8%.

Табела 2: Релативна сиромаштија според бројот на членови во домаќинството

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Вкупно	29,6	30,0	29,8	29,4	28,7	31,1
1 член	20,2	19,6	24,3	26,9	25,3	22,8
2 члена	16,5	20,8	23,9	24,2	21,2	24,6
3 члена	22,5	21,6	17,4	18,8	19	22,3
4 члена	23,5	22,1	21,4	25,6	24,4	26,1
5 члена	29,5	31	29,9	30,6	33,2	36,9
6+ члена	42,5	37,5	38,8	37,5	37,6	42,8

Извор: Државен завод за статистика

Степенот на образование на главата на домаќинството, исто така, има влијание врз сиромаштијата.

Во 2009 година, повеќе од половината домаќинства (54,2%) каде што глава на семејството е лице без образование живеат под линијата на сиромаштијата.

Табела 3: Сиромаштија според образованието на главата на домаќинството

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Вкупно	29,6	30,0	29,8	29,4	28,7	31,1
Без образование	57,9	46,8	53,9	53,7	53,2	54,2
Незавршено основно образование	32,8	39,9	37,6	37,7	39,1	43,4
Основно образование	38,4	38,2	39,8	37,4	35,4	42,6
Средно образование	22,9	23,4	22,8	23,6	23,4	25,7
Вишо образование	17,4	17,6	17,4	17,4	21,5	13,0
Високо образование	9,1	7,3	8,9	11	13,8	11,7

Извор: Државен завод за статистика

Конечно, невработеноста е директно поврзана со сиромаштијата. Стапката на сиромаштија е значително повисока во домаќинствата каде што нема

вработен член (40,5%) за разлика од домаќинствата кои имаат двајца или повеќе вработени (21%). Сепак, податокот дека дури 1/5 од домаќинствата што имаат двајца или повеќе вработени живеат под линија на сиромаштијата укажува на фактот дека само статусот вработеност не е доволен во одредени случаи, туку дека приходите што ќе можат да ги задоволат основните потреби, исто така, се неопходен услов за излегување од сиромаштијата.

Табела 4: Релативна сиромаштија според економскиот статус на членовите во домаќинството

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Вкупно	29,6	30,0	29,8	29,4	28,7	31,1
Невработен	39	41,5	40,9	39,1	38,4	40,5
1 вработен	27,8	28,2	28,1	30,7	30,6	32,5
2 и повеќе вработени	18,1	16,8	18,5	17,2	17,9	21,0

Извор: Државен завод за статистика

3.2. Ранливи (ризични) категории во доменот на вработувањето

Во однос на ранливите групи, има две големи групи лица што бараат работа, а кои се особено ранливи на македонскиот пазар на работна сила – долгорочно невработените и младите.³⁶

Справувањето со долгорочната невработеност е многу тешко, но комбинирањето на обуката со активното советување и информациите за можностите за работа се покажаа како релативно ефективни во повеќе европски земји.

Во земјите во транзиција, каде што побарувачката за работна сила е помала, овие мерки често се неефикасни.

Република Македонија, по примерот на други земји во Европа, има воспоставено две главни програми за вработување:

1. (пасивна) програма за надоместоци за невработени, со која на невработените им се дава привремена парична помош и

³⁶ Документ на Светска банка, активни програми на пазарот на трудот во Република Македонија, Извештај бр. 45258-МК, септември 2008 година.

2. услуги за вработување и други активни програми на пазарот на работна сила (АППРС).³⁷

Главни предизвици на состојбата во Република Македонија со вработувањето се:

- ниско ниво на креирање работни места како последица на бавниот економски раст и недостигот од инвестиции;
- широко распространета сива економија;
- регионални разлики;
- социјални проблеми;
- екстремно висока невработеност кај младите;
- многу висока стапка на невработеност на долгорочно невработените и невработеност на ранливите групи;
- родова нееднаквост и
- неусогласеност меѓу образовниот систем и потребите на пазарот на трудот.³⁸

Во Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост 2010-2020 е согледана потребата од спроведување сеопфатен пакет на политики, кој се состои од реформи на микрониво, соодветно комбинирани и координирани макроекономските политики, како и политики за вработување на сите нивоа.

Предвидените реформи треба да ја подобрат деловната клима, со цел да се олеснат административните процедури за почнување и раст на фирмите. Овие интервенции, заедно со мерките за намалување на трошоците за работна сила, треба да ги поттикнат создавањето нови работни места и побарувачката на работна сила.³⁹

Сепак, и овде е важно да се спомене дека не е доволно само да се донесат и усвојат национални стратегии и акциони планови доколку не се спроведуваат. Невработеноста, се разбира, е сложен феномен кој не е уникатен само за Р. Македонија. Сепак, се чини дека овој проблем добива призивок на своевидна митологема или проблем за кој нема решение, ами само се констатира. Овој тренд на опсесивно повторување и констатирање на

37 Документ на Светска банка, Активни програми на пазарот на трудот во Република Македонија, Извештај бр. 45258-МК, септември 2008 година.

38 Влада на РМ, Национална стратегија за вработување 2010, Скопје, декември 2006.

39 Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во РМ 2010-2020.

проблемот со невработеноста, се чини, трае неколку децении, додека нема сериозни индикации дека навистина и се работи на него, зашто очигледно изостануваат резултати.

3.3. Ранливи (ризични) категории во доменот на образованието

Земајќи го предвид фактот дека образованието влијае врз ризикот од сиромаштија, значајно е да се заклучи дека е потребно да се преземат важни мерки за зголемување на вклученоста на населението во образовниот процес, со цел тоа да се стекне со повисоки или, пак, со соодветни класификации што би го извлекле од сиромаштијата. Она што недостасува, впрочем, е поврзувањето на образовниот процес со побарувачката на пазарот на трудот, односно обезбедување соодветно образование и стручност што би биле во согласност со вистинските потреби на пазарот на трудот. Поради ова, неминовно е да се заклучи дека поголемо внимание треба да се посвети и на видот на образованието, како и на неговиот квалитет, со цел тоа да не биде залудно, односно ниско валоризирано на пазарот на трудот и оттаму повторно да предизвика соодветно зголемување на бројката на лица кои живеат во сиромаштија.

Исто така, потребно е да се посвети многу поголемо внимание на вклученоста на женскиот пол од различните етнички заедници во образовниот процес, со цел да може да ја оствари својата независност и можност за рамноправно конкурирање на пазарот на трудот, со што ќе биде и избегнат ризикот од сиромаштија на оваа специфична група.

Податоците во однос на писменоста се од пописот спроведен во 1994 и во 2002 година и се застарени. Мора да се земе предвид и фактот дека одредувањето на писменоста не е правено со проверка, туку врз база на лична изјава, па писменоста како важен фактор за пазарот на трудот и со директно влијание врз сиромаштијата мора да биде посериозно третирана, односно треба да се воведат соодветни официјални начини за нејзино одредување, кои потоа ќе можат да бидат земани како валидни индикатори при одредувањето на тоа колку таа влијае или предизвикува сиромаштија.

При ревизијата на националните акциони планови од Декадата за вклучување на Ромите⁴⁰, во делот на образованието беа идентификувани следниве проблеми: лоша социоекономска состојба, висок процент на незапишани деца во училиште, нерегистрирани деца, немање соодветни документи, злоупотреба на детскиот труд, лоша координација меѓу матичните служби и училиштата, немање програми за завршување на образованието за децата кои го напуштиле, стереотипи и дискриминација спрема Ромите и др.

3.4. Ранливи (ризични) групи во доменот на здравствената заштита и долгорочната нега

Она што ги прави Ромите посебно ранливи во однос на здравствената заштита во најголем број случаи е оддалеченоста на здравствените институции од местата каде што живеат. Жителите, кои и така се наоѓаат во тешка економска состојба, се принудени да бараат свои матични лекари низ други делови од градот, што е речиси невозможно за повеќето кои живеат на работ и под работ на сиромаштијата и се соочуваат со економска немоќ, дискриминација и недоволен и намален квалитет на здравствени услуги од страна на здравствените институции.

Специфичните проблеми и потреби во однос на здравствената заштита со кои се соочува жената Ромка наложуваат одредени мерки, како што се: бесплатна посета на гинеколог, финансиска поддршка за планирање на семејството, предавања во областа на сексуалното и репродуктивното здравје и слично и ова е реална потреба што треба да се има предвид при креирањето и спроведувањето на политиките кои се однесуваат на оваа специфична општествена група.

Република Македонија нема унифициран систем за долготрајна грижа на стари лица, изнемоштени, хронично болни, лица со попреченост и лица кои имаат потреба од целосна помош во организирање на секојдневните активности.

Реалната слика на состојбата со старите лица и со лицата со посебни потреби во однос на услугите од долготрајна нега укажува на низа недостатоци, како што се: недоволна развиеност на горенаведените форми на вонинституционална заштита, недоволна информираност на граѓаните за

⁴⁰ Ревидирањето на националните акциони планови за Декадата за вклучување на Ромите го спроведе Министерството за труд и социјална политика на РМ, со поддршка од Мисијата на ОБСЕ и во соработка со Институтот за човекови права „Лудвиг Болцман“.

правата што можат да ги остварат и за услугите што можат да ги користат, достапност на институциите и недоволна едуцираност на одговорните лица во институциите, недоволни капацитети за сместување стари лица и лица со посебни потреби, недостиг од сервиси за домашна нега и помош и дневни центри за овие корисници и сл.

3.5. Ранливи (ризични) категории деца

Мнозинството деца во Македонија (92 проценти) живеат во традиционални семејства со двајцата родители и во просек со тројца-четворица членови кај семејствата од македонско потекло и петмина-шестмина членови кај семејствата од албанско и од ромско етничко потекло⁴¹. Кај поголемиот број семејства само еден од родителите има работа. Ова особено се однесува на просечното албанско семејство, а тоа е делумно последица на традиционалниот став кон жените и работата – дури 85 проценти од мајките остануваат и работат дома. Што се однесува до занимањата, родителите во просечното македонско семејство работат и тие се главно физички/мануелни работници (квалификувани, полуквалификувани и неквалификувани).

Татковците во просечно семејство од албанско етничко потекло, исто така, се мануелни/физички работници, а мајките обично се невработени. Според ЗОУД мерките на ниско изобилство во семејството, 20 проценти од децата кои посетуваат училиште во Македонија живеат во сиромашни семејства. Голем дел од етничките Македонци (22 проценти), споредено со етничките Албанци (15 проценти), живеат во сиромашни семејства, а речиси половина од ромските деца живеат во сиромашни семејства. Од друга страна, процентот на семејства во кои двајцата родители работат е значително понизок (14 проценти) и уделот на категориите на најниски занимања на родителите е многу повисок кај семејствата на етничките Албанци (78 проценти), споредено со македонските семејства (49 проценти и 59 проценти соодветно). Контрадикторната ситуација во која децата од албанско етничко потекло ги рангираат (според СИС) своите семејства како побогати од оние на македонските деца, и покрај нивниот понизок СЕС, ја покажува сложеноста на сиромаштијата од перспектива на децата и вродената варијабилност на мер-

41 Извор на податоци: Студија за детска заштита [www.unicef.org/tfyrmacedonia/.../Child-Poverty-study-MKDsm1\(3\).pdf](http://www.unicef.org/tfyrmacedonia/.../Child-Poverty-study-MKDsm1(3).pdf).

ката на сиромаштија на ЗОУД кога се применува на различни култури, дури и кога тие кохабитираат во ист регион.

Во студијата спроведена во 2010 година (Feasibility study for city of Skopje and rural areas_2010)⁴² се констатира дека една третина од децата без родители и родителска грижа во Република Македонија, како и оние во ризик да останат без родителска грижа, живеат на подрачјето на град Скопје. Во последните три години е забележително зголемувањето на бројот на деца без родителска грижа, особено поради напуштање од страна на родителите или нивна спреченост да го извршуваат родителското право.

Исто така, се зголемува бројот на семејства со конфликти и проблеми, што ги прави дисфункционални во вршењето на родителското право, како и бројот на злоупотребени деца и деца - жртви на семејно насилство.

3.6. Ранливи (ризични) категории од аспект на родовата припадност

Застапеноста на жените во економски активното население изнесува 38,6% за разлика од мажите, кои учествуваат со 61,4% во оваа структура. Следствено на ова, жените доминираат во неактивното население со 65% наспроти мажите, кои во структурата на неактивното население учествуваат со 35%. Ситуацијата е понеповолна за жената и во однос на вработеноста. Имено, во структурата на вработените лица во нашата држава мажите се застапени со 61,8% наспроти жените со 38,2%.⁴³

Бројот на мажи - работодавци изнесува вкупно 25.193, а жени - работодавци се 7.275, што значи дека има 3,5 пати повеќе мажи - работодавци од жени. Самовработени се 69.100 мажи и 10.953 жени или, со други зборови, бројот на мажите е над шестпати поголем од бројот на жените кои се самовработени.

Подготовката на посебни програми за економско јакнење на жената, кои моментално отсутуваат во нашата држава, би придонела за подигнување на стапката на вработеност кај жените и за подобрување на состојбата на пазарот на трудот. Ова посебно е важно поради тоа што жените со повисок степен на образование повеќе учествуваат во економски активното население на пазарот на трудот.

42 Извор на податоци: Feasibility study for city of Skopje+rural areas_2010_COC Детско село – Македонија.

43 Анкета за работна сила 2009, Државен завод за статистика на РМ.

Одредени истражувања и студии што се правени на пазарот на трудот во Република Македонија ги имаат идентификувано „главните фактори што влијаат врз ниската активност на пазарот на трудот кај жените: традицијата, културата, ниското образование и усвоени вештини, етничката припадност во комбинација со образованието, достапноста и цената на услугите за згрижување на децата и грижа за постарите членови на семејството, постоењето дискриминација на пазарот на трудот итн“.⁴⁴

Во однос на основното образование, согласно со податоците преземени од Државниот завод за статистика, во учебната 2010/2011, од вкупно запишани 204.439 ученици – 48,4% се ученички. Податоците за истата учебна година за средното образование покажуваат дека учеството на женскиот пол изнесува 48,1%, од вкупно запишаните 94.155 ученици. Од вкупно 57.894 запишани студенти во учебната 2009/2010 година, 30.408 или 52,5% се студентки.

Во однос на структурата на наставниот кадар во основното и во средното образование, карактеристична е поголемата застапеност на жените. Имено, во основното образование 65,25% од наставниот кадар се жени, додека нивната застапеност во наставниот кадар за средно образование изнесува 58,5%. Процентот е помал во однос на застапеноста на жените како професори и соработници на високообразовните институции и изнесува 47,2%.⁴⁵

Значајно е да се напомене дека не постои значителна разлика меѓу мажите и жените во однос на структурата на лица кои во 2010 година се стекнале со научен степен магистер или звање доктор на науки.⁴⁶ Од вкупниот број лица кои во текот на 2010 година се стекнале со научен степен магистер, 58,2% се жени, односно 51% од лицата кои се стекнале со звање доктор на науки.⁴⁷

44 Labour Market in the former Yugoslav Republic of Macedonia, A Study For The European Commission Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG October 2009.

45 Соопштение: Основни и средни училишта на почетокот на учебната 2010/2011, Државен завод за статистика на РМ.

46 Соопштение: Магистри на науки и специјалисти; Доктори на науки, 2010, Државен завод за статистика на РМ.

47 Соопштение: Доктори на науки, 2010, Државен завод за статистика на РМ.

3.7. Ранливи (ризични) категории од аспект на етничката припадност

Од претходно кажаното може да се заклучи дека погледнато од аспект на етничката припадност, во групата најранливи спаѓаат, пред сè, Ромите, кои се и социјално најисклучени. Во одредена мера и според одредени параметри следуваат Албанците, па останатите. Овој извештај најдетално ја проследува состојбата со исклученоста на Ромите, и тоа во сферата на здравството и на образованието, што не значи дека исклученоста на оваа група е помала во другите општествени сфери. Од друга страна, како и поради поунифициран преглед на состојбите што ќе овозможи јасна слика на теренот, потребно е фокусот да се прошири и да се направат вкрстувања на податоците со останатите етнички групи, проследени преку сите горенаведени параметри, за да се види специфичноста на нивната социјална исклученост, односно да се види дали и која етничка група е исклучена и на кој начин.

Од податоците поместени погоре, исто така, може да се заклучи дека според профилот на сиромаштијата, најисклучени се повторно Ромите, па Албанците и останатите, а од овие најранливи се, пред сè, децата и жените.

4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоците и препораките се последниот дел на оваа анализа и произлегуваат од трибините што беа одржани во рамките на кампањата поведена од МППС _- „Секој трет Македонец води крпен живот“, како и од директната комуникација што ја има МППС со ранливите групи и со сиромашните категории граѓани. Секако, во изготвувањето на овој извештај беа користени и дополнителни валидни податоци од истражувања и анализи направени за оваа специфична област, кои се наведени подолу во делот „Анекси“ од овој извештај. Заклучоците и препораките се поделени според специфичните тематски целини обработени погоре во оваа анализа и нудат конкретни чекори за справување и успешно разрешување или подобрување на констатираните состојби.

4.1. Заклучоци по домени (институционални, легислативни, социјална заштита, вработување, образование, здравствена заштита и долгорочна нега, родови прашања, етнички прашања)

Здравствена заштита

- ▶ За унапредување на здравствената состојба кај ромското население е потребен мултисекторски пристап, кој ќе ги вклучи институциите за социјална и здравствена заштита, како и Министерството за транспорт и врски, кое е директно надлежно за имплементација на акционите планови (АП) за домување. Во услови за живеење што се далеку од минималниот стандард за квалитет на живеење не можеме да зборуваме за здравје.
- ▶ Грижата за менталното здравје на децата и на младите е под нивото на грижата во однос на физичкото здравје. Програмите за промоција и превенција на менталното здравје на оваа целна група не се доволно застапени, ниту имаат сеопфатен карактер. Освен во Скопје, во другите

градови не постојат служби наменети за грижа за менталното здравје на оваа ранлива категорија граѓани.

- ▶ Актуелната состојба во системот на ментално здравје во Република Македонија е многу сериозна и загрижувачка. Бројот на пациенти во системот за институционална заштита на лица со проблеми во менталното здравје се зголемува, а условите за укажување на таа заштита се влошуваат.
- ▶ Недоволни капацитети на постојните метадонски центри за супституциона терапија за прием на пациенти со опијатна зависност, особено во главниот град Скопје.
- ▶ Недостиг од човечки ресурси во постојните центри за метадонска терапија (доктори и психијатари) и недостиг од дополнителни опции за третман за опијатна зависност, освен третманот со метадон и бубренофин.
- ▶ Во институционалната форма за долготрајна нега сè повеќе се наметнува потребата од развивање на палијативната грижа. Остварувањето на палијативната грижа е тесно поврзано со основањето на хосписите „Сју Рајдер Кеар“ во Скопје и во Битола со сместувачки капацитет од 150 легла, искористеност од 100% и просечно време на лекување од 25 до 30 дена. Хосписите, всушност, претставуваат специјализирани установи наменети за хронично болни лица и лица во постела (пациенти заболени од карцином, пациенти со кардиоваскуларни заболувања, стари лица, лица заболени од ХИВ/сида и сл.), за чиј стадиум на болеста е неопходен специјалистички интердисциплинарен и мултипрофесионален пристап во третманот, привремено или до нивната смрт. Во постојните домови за стари лица не постојат програми и одделенија за палијативна грижа.
- ▶ За подобрување и за зголемување на квалитетот на здравствената заштита за оваа категорија лица е потребно да се реконструираат и да се адаптираат здравствените установи во државата во согласност со постојните нормативни стандарди за лицата со инвалидност, а во поголемите здравствени установи е потребно да се вработат лица кои ќе бидат толкувачи на гестовен говор.
- ▶ Сегашниот модел на финансирање на услугите на долготрајна нега во домашни услови и во институции не е доволно развиен и не ги

задоволува основните потреби на лицата кои имаат потреба од долготрајна нега.

- ▶ Постои слаба координација во смисла на финансиската одржливост на услугите на долготрајна нега во домашни услови и во институциите (слабата координација на негата како дел од финансиската одржливост е значаен сегмент што треба да овозможи сеопфатна долготрајна нега). За добра и трајна имплементација на системот на долготрајна нега е неопходна промоција на моделот на јавно-приватно партнерство во соработка со невладиниот сектор и единиците на локалната самоуправа.
- ▶ Најприсутна форма на услуга за долготрајна нега е институционалната заштита на старите лица и на хронично болните, но поради долгите листи на чекање во институциите, долготрајната нега не може да се овозможи соодветно и навремено. Од друга страна, постојните форми на вонинституционална заштита не се доволно развиени во системите за социјална заштита, наменети се за мал број корисници и не се достапни за социјално исклучените групи. Само околу 1% од вкупниот број лица со попреченост сместени во институции се деинституционализирани и сместени во сервисите за поддршка основани во заедницата.
- ▶ Старите лица се едни од најмаргинализираните категории во Република Македонија и иако постојат низа документи што се наменети за нив, во кои се опфатени сите мерки за нивна заштита, проблем е нивната имплементација. Многу мал дел од предвидените мерки се реализирани, а државата сè уште не одвојува средства за грижа на старите лица.
- ▶ Потребата од долготрајна нега е најприсутна кај старите лица, кај кои постои најголем ризик од долготрајни хронични состојби предизвикувајќи физички или ментални пречки. Во користењето на социјалните и здравствените услуги еднакво се присутни и лицата со попреченост, како една од ранливите категории од социјалниот систем. Во услови на сериозна економска криза, при што поголем процент на населението живее во некаков вид сиромаштија или на границата на сиромаштија, особено ако се има предвид дека населението во земјава старее, во услови на сè поголема невработеност, а особено

ранливи се оние кои останале без работа или без право на пензија и не се во состојба да се преквалификуваат, логично е да се претпостави дека сè поголем број лица ќе имаат потреба од ваков вид заштита и услуги и ова треба да биде земено предвид.

- ▶ Постои недостиг од финансиска рамка за адекватна поддршка на имплементацијата на Националната стратегија за ХИВ/сида и недостиг од механизми за значајно финансирање активности поврзани со ХИВ од страна на локалните самоуправи и граѓанските организации.
- ▶ Недостиг од превентивни активности за спречување на ширење на вирусот и информирање за ХИВ на младата популација.
- ▶ Недостиг од специфични одредби во Законот за недискриминација или друг вид регулација кои ги заштитуваат од дискриминација ЛЖХИВ и оние кои се посебно вулнерабилни кон ХИВ (МСМ, ЛИД и СР).
- ▶ Недостиг од процена на квалитетот на услугите што се нудат во рамките на институциите за јавно здравство, но и од страна на граѓанските организации што се вклучени во нудењето и обезбедувањето услуги за превенција, грижа и поддршка на ЛЖХИВ и на групите што се во особен ризик од ХИВ (МСМ, СР, ЛИД).

Деца

Врз основа на сознанијата во рамките на студијата Feasibility study for city of Skopje and rural areas_2010⁴⁸, утврдено е дека во заштитата на децата без родители и родителска грижа и на оние во ризик да останат без родителска грижа, дојдено е до следниве заклучоци:

- ▶ И покрај сите мерки и активности што се преземаат на ниво на држава, сè уште е голем бројот на деца и семејства што живеат во сиромаштија и социјална исклученост, што само по себе е голем ризик децата да останат без соодветна родителска грижа.
- ▶ Во заштитата на децата без родители и родителска грижа се применети различни форми на заштита, со посебен акцент на вонинституционалните форми на заштита, кои ги нема во доволен број и вид за да ги задоволат потребите на сите деца.

48 Извор на податоци: Feasibility study for city of Skopje+rural areas_2010_COC Детско село – Македонија.

- ▶ Владата на РМ во делот на социјалната заштита става акцент на политиките на деинституционализација и децентрализација, на мерките за справување со сиромаштијата, социјалната исклученост во контекст на зајакнување на капацитетите на семејствата и на промовирање форми на грижа за децата, засновани на семејна грижа.
- ▶ Истражувањето направено за потребите на овој извештај покажа дека поголем број од општините вклучени во анализата активно работат на реализирањето на Националната програма за социјална заштита на РМ, преку сопствени програми за потребите на граѓаните од својата општина. Тие се отворени за соработка и поддржуваат иницијативи од разни даватели на социјални услуги (НВО, приватни и јавни установи итн.) за развој и унапредување на заштитата на децата во рамките на нивните општини.
- ▶ Со измените на Законот за заштита на децата⁴⁹, објавени во „Службен весник на РМ“ бр. 156/09, во преодните одредби е утврдено дека од 1 јануари 2010 година граничниот износ на просечните месечни приходи по член на семејство за остварување на правото на детски додаток ќе изнесува 2.490 денари и од 2010 година тој ќе се усогласува со порастот на трошоците за живеење за претходната година објавени од Државниот завод за статистика, во јануари за тековната година (индексот на трошоците за живеење во 2010 година во однос на 2009 година бележи пораст од 1,6% - соопштение на ДЗС бр. 4.1.11.01 од 3.01.2011 г.)
- Истражувањето направено при подготвувањето на овој извештај покажа разлики во развојот на ресурсите на локално ниво, но и на започнатите иницијативи на локалната самоуправа за доближување на услугите до граѓаните.
- Локалната администрација ги таргетира најризичните групи граѓани и во рамките на своите можности развива програми за поддршка на овие граѓани. Со оглед на тоа што детето и семејството уживаат посебна заштита од државата, а со самото тоа и на општината, во наредниот период потребно е да се преземат активности за подобрување на благосостојбата на семејството и на децата заради достигнување на стандардите за квалитетно живеење.
- Заради достигнување на овие стандарди, утврдена е потребата од развој на превентивни програми за зачувување и зајакнување на капацитетите

49 Извор на податоци: <http://www.uslugi.gov.mk/zauslugi.aspx>.

на семејството и развој на програми за пристап до квалитетно образование во општините на град Скопје со посебен акцент на руралните делови од општините.

Родова еднаквост

- ▶ Положбата на жената во Македонија сè уште се темели на традиционални и патријархални норми и вредности. Иако во последно време традиционалните улоги на мажот и на жената во домот и во семејството се менуваат, во руралните средини исклучоците од овие улоги се минимални.
- ▶ Иако последните години жените се сè позастапени и се наоѓаат на клучни позиции, за жал, поради специфични општествени и социјални околности, тие сè уште се маргинализирани во политичкиот и во јавниот живот на локално ниво.
- ▶ Жените се соочуваат со економска зависност, директна или индиректна дискриминација на работното место, нееднакви можности, како и висок степен на невработеност.⁵⁰
- ▶ Бројот на вработени мажи е поголем во однос на вработени жени.
- ▶ Зголемувањето на образовното ниво е причина за растот на стапките на активност на населението, при што највисока стапка на активност се бележи кај населението со високо образование.
- ▶ Растот на стапката на вработеност е поголем кај мажите во однос на вработеноста кај жените.
- ▶ Во поглед на невработеноста нема голема разлика меѓу половите, но ова треба дополнително да биде анализирано и тоа од повеќе аспекти.

Невработеност

- ▶ Како последица на сложените процеси во земјите со долга транзиција (како што е тоа случај и со нашата земја), во справувањето со долгорочната невработеност може да биде потребно создавање привремени работни места преку јавни работи или субвенционирано вработување во комбинација со обука на работното место и тековна помош за наоѓање работа.

⁵⁰ На патот кон ЕУ: Придонес на граѓанското општество во креирањето на политиката за социјално вклучување во Р. Македонија, Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“ 2007.

4.2. Препораки по домени (социјална заштита, вработување, образование, здравствена заштита и долгорочна нега, родови прашања, етнички прашања)

Здравствена заштита

- ▶ Една од препораките што се наметнуваат по сè што е кажано е дека сериозен акцент би требало да се стави на превентивната здравствена заштита како најефикасен и економски најисплатлив начин да се зачува здравјето на ромското население. За таа цел, Асоцијацијата за здравствена заштита и истражувања ХЕРА иницираше воведување нов вид здравствен профил - ромски здравствен медијатор⁵¹, преку кој би се олеснил пристапот до остварувањето на правото на здравствена и социјална заштита кај ромското население. Во таа смисла, исто така, се препорачува вклучување на здравствен кадар со ромска националност кој би работел на ова прашање.
- ▶ Формирање мрежа на развојни советувајќишта во кои ќе работат интердисциплинарни тимови што ќе им даваат поддршка и помош на децата со пречки во развојот и на нивните семејства, со задача своите корисници да ги упатуваат во соодветните здравствени установи и на другите постојни сервисни служби во заедницата.
- ▶ Да се реконструираат и да се адаптираат здравствените установи во државата во согласност со постојните нормативни стандарди за лицата со инвалидност, а во поголемите здравствени установи да се вработат лица кои ќе бидат толкувачи на гестовен говор.
- ▶ Да се изготват програми за едукација на здравствените работници и соработници на ниво на примарна, секундарна и терцијална заштита заради едукација на специфичните болести поврзани со лицата со инвалидност.
- ▶ Постои повеќе од евидентна потреба за отворање служби за ментално здравје за деца и млади во заедницата, формирање центри за превенција и третман на траума и центри за работа со деца - жртви на

51 http://hera.org.mk/webcontent/file_library/materijali_mkd/Voveduvanje%20na%20RZM%20vo%20Makedonija.pdf.

злоупотреба, особено ако се има предвид дека овој негативен тренд е сè поактуелен.

- ▶ Потребно е спроведување превентивни и промотивни програми од областа на менталното здравје на децата и на младите, особено во примарната здравствена заштита.
- ▶ Актуелната состојба во системот на ментално здравје во Република Македонија е многу сериозна и загрижувачка. Бројот на пациентите во системот за институционална заштита на лица со проблеми во менталното здравје се зголемува, а условите за укажување на таа заштита се влошуваат.
- ▶ Неопходно е да се направи процена на реалната состојба (во контекст на постојните меѓународни стандарди - како основни индикатори) и утврдување на потребите за воспоставување мрежа на институции за заштита на лицата со проблеми со менталното здравје за реализација на принципите на достапност (физичка, географска, финансиска), одржливост и квалитет во здравствената заштита.
- ▶ Обезбедување континуиран и одржлив систем за набавка на антиретровирусна терапија од страна на државата (ставање на позитивна листа на сите потребни лекови и нивно регистрирање од страна на фармацевтските компании).
- ▶ Неопходно е создавање на стратегија за резистентноста кон антиретровирусната терапија на заболените од ХИВ/Сида, бидејќи истата не постои кај нас
- ▶ Јакнење на капацитетите на заедницата на ЛЖХИВ и нивно соодветно и адекватно вклучување во креирањето, имплементацијата и мониторингот на политиките, програмите и услугите поврзани со ХИВ.
- ▶ Одржливост на веќе воспоставените превентивни програми и сервиси за ранливите и тешко достапните групи кои се во особен ризик од ХИВ.
- ▶ Потребно е услугите на долготрајна нега да се развиваат во рамките и можностите на постојните системи и структури на функционирање. Согласно со трендот на демографското стареење на популацијата, зголемениот број хронично болни и бројот на лицата со попреченост, моменталната понуда на услуги на

долготрајна нега не може да обезбеди сеопфатна квалитетна нега за сите лица, особено не на социјално исклучените групи.

- ▶ За да се овозможи постоење на повеќе центри за нега во домашни услови за стари и изнемоштени лица и лица со посебни потреби, неопходно е да се направи процена на потребите од услуги на нега во домашни услови во секоја општина поединечно.
- ▶ Обезбедување квалитетно образование за персоналот што се занимава со долготрајна нега во домашни и во институционални услови. Најголемиот дел од персоналот не е доволно едуциран за да им ги дава целокупните услуги на лицата на кои им е потребна долготрајна нега. Образованието на соодветен персонал претставува голем предизвик, особено во давањето услуги во домашни услови.
- ▶ За добра и трајна имплементација на системот за долготрајна нега неопходна е промоција на моделот на јавно-приватно партнерство во соработка со невладиниот сектор и со единиците на локалната самоуправа.
- ▶ Во Република Македонија има граѓани кои немаат приходи, имаат повеќе од 65 години и не оствариле право на пензија. Голем е бројот на оние стари лица кои живеат во рурални области и кои не се во можност да ги користат услугите на народните кујни и да ги остваруваат правата од социјална заштита. За овие лица, исто така, неопходна е домашна нега и помош.
- ▶ По сето ова станува очигледно дека потребата од воведување на моделот за долготрајна нега е сè поприсутна во Република Македонија. Моделот се однесува на корисниците на услуги на кои им се обезбедува пристап до квалитетна социјална и здравствена заштита во институциите и надвор од нив.

Родова еднаквост

- ▶ Кај жените стапката на активност во смисла на работа и вработување стагнира и оваа состојба треба да биде дополнително истражена со цел да се најдат суштинските причини за неа и да биде успешно санирана.
- ▶ Потребно е интегрирање (mainstreaming) на родовата перспектива во сите јавни национални и локални јавни политики за да се овозможи

сеопфатно третирање на родовата еднаквост наспроти сепаративниот пристап, кој досега не даде никаков резултат во унапредување на родовата еднаквост во Македонија.

- ▶ Потребно е воведување посебни програми за економско јакнење на жените.
- ▶ Неопходно е јакнење на капацитетите и целосно дефинирање на улогата на родовата машинерија.

Невработеност

- ▶ Важно е да се спомене дека не е доволно само да се донесат и да се усвојат национални стратегии и акциони планови доколку не се спроведуваат. Стратегиите треба да бидат применливи за да се избегне празното констатирање на состојбата без конкретни и реални поместувања.

5.

КОНТАКТИ

Корисни линкови и контакти

- <http://hrbportal.org/>
- <http://www.undg.org/index.cfm?P=221>
- <http://www.undg.org/index.cfm?P=531>
- <http://www.unescobkk.org/en/education/appeal/programme-themes/lessons-learned-project/hrba-links/hrba-links/introduction/>
- <http://www.unescobkk.org/en/education/appeal/programme-themes/lessons-learned-project/hrba-links/hrba-links/general-documents/>
- <http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>
- <http://www.unicef.org/rightsresults/index.html>
- <http://www.unfpa.org/rights/approaches.htm>
- <http://www1.umn.edu/humanrts/>
- <http://www.amnesty.ie/>

Дополнителни линкови

I. Совет на Европа

Статут на организацијата, релевантни конвенции, препораки и политички документи, како и правна практика на Судот за човекови права. Сите се достапни на www.coe.int;

Официјална и истражувачка документација од областа на човековите права, достапна на www.coe.int;

Останати публикации: „Судови и зајакнување на економскиџе, социјалниџе и културниџе љрава: Комџараџивни искуџтва на оџравданосџ“, Женева: Меѓународен суд на правдата (International Court of Justice – ICJ), 2008.

II. Европска Унија

Договори на ЕУ, релевантни правни и политички документи, достапни на *europa.eu*; <http://eur-lex.europa.eu>;

Официјални извештаи и останати публикации од областа на социјалата, достапни на www.ec.europa.eu/social;

Судска практика на Европскиот суд на правдата, достапна на www.uria.europa.eu;

„Ментално здравје во националните сѐрајтегиски извештаи за социјална заштити и социјална инклузија 2008-2010“, *Анализа на националните извештаи од сѐрана на членовите на МНЕ*; www.mhe-sme.org;

„Добро сѐарење во Евроја: Инструменти и алатки достапни на локалните и регионалните фактори“, октомври 2009;

„Развојни показатели за заштити, почини и промоција на правата на деца во Евројската Унија“, март 2009 година, достапни на www.fra.europa.eu;

Европска мрежа за финансиска инклузија (European Financial Inclusion Network – EFIN); www.fininc.eu;

Европска мрежа за борба против сиромаштијата, www.eapn.org;

Веб-страница на Eurofound, www.eurofound.europa.eu;

Права на здравство и образование во Евроја на мигрантите без документи: Потреби за заштити насроји „Контрола на миграција“ од Eve Geddie, Платформа за меѓународна соработка на неевидентирани мигранти (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants - PICUM), објавена во извештајот „Европска социјална стража“, 2009 година;

Nicola Flamigni, Rene Plaetevoet: „Политика на ЕУ за шругова миграција: Импlications за правата на мигрантите“, објавена во извештајот „Европска социјална стража“, 2009;

Eurochild, www.eurochild.org;

Erhan Özdemir, Terry Ward: „Испражувачка забелешка бр. 1 за домување и социјална инклузија“, спроведена за Европската комисија од страна на Мрежата за распределба на приходи и животни услови на европската опсерваторија на социјалната состојба и демографија, ноември 2009;

Извештај од 2010 година на ENAR's Ad Hoc Expert Group за унапредување на еднаквоста при вработување на www.enar-eu.org;

Mary-Ann Kate, *Група за миграциска политика: Социјалните димензии и димензиите за вработување на Лисабонската стратегија на ЕУ за пораст и работни места*, 2009;

„Миграција и различност: Приспад заснован на права за миграција“, декември 2009;

„Сиромаштија во Европа: Невидливи граници – бариера за инклузија“, Каритас Европа, документи за сиромаштија од 2010, www.zeropoverty.org.

III. Република Македонија

Устав на РМ и специфични закони, достапни на веб-страницата на „Службен весник на Република Македонија“, www.sluzbenvesnik.org.mk;

Национални стратегии и акциони планови, како и други документации од областа на трудот и социјалата, достапни на www.mtsp.gov.mk;

Национални програми и други стратегиски документи што се однесуваат на односите на Македонија и ЕУ, достапни на www.sei.gov.mk;

Национални програми и други документи од областа на здравството, достапни на www.moh.gov.mk;

Национална стратегија за домување и други документи под надлежност на Министерството за транспорт и врски, достапни на www.mtc.gov.mk;

„На патиот кон ЕУ: придонесот на граѓанското општество за социјална инклузија во Република Македонија“, достапно на www.mtsp.gov.mk;

Извештај за *дејската сиромаштија*, објавен од Канцеларијата на УНИЦЕФ во Скопје;

Извештаи за *напредокот на Македонија во спроведувањето на МРЦ на ОН*, достапни на www.unpdr.org.mk;

Извештаи што се однесуваат на *Декадата на Ромите*, достапни на http://www.romadecade.org/mk_decade_watch_2008_2010;

Преглед на *земјата за политиката на вработување во Република Македонија* од страна на Меѓународната организација на трудот и Советот на Европа (2006 година), достапен на www.ilo.org;

Документи на Свешка банка (2007) за процена на сиромаштијата во Република Македонија;

Извештаи од мониторингот од различни конвенции на Советот на Европа, достапни на www.coe.int;

Извештаи на ЕУ за најредокот на Македонија, достапни на www.sei.gov.mk;

Извештаи од мониторингот под различни конвенции на ОН, достапни на <http://daccess-dds-ny.un.org/doc>.

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

316. 344. 233:316. 614 (497.7) “2010” (047)

364. 662:316. 614 (497.7) “2010” (047)

ИЗВЕШТАЈ за сиромаштијата и социјалната исклученост во
Република Македонија за 2010 / [уредник Маја Геровска Митев]. –
Скопје : Македонска платформа против сиромаштијата (МППС), 2011. – 65 стр. :
табели, граф. прикази ; 24 цм

Фусноти кон текстот

ISBN 978 – 608 – 65332 – 0 – 5

1. Геровска Митев, Маја [уредник]. – I. Митев, Маја Геровска
види Геровска Митев, Маја
- а. Сиромаштија и социјално исклучување – Македонија – 2010 – Извештаи

COBISS.MK-ID 89163018